Kvantitetsteorien i den svenska litteraturen

Author(s): Bertil Ohlin

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 21, Del 2: Nationalekonomiska Studier Tillägnade Professor David Davidson (1919), pp. 99-146

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437614>

Accessed: 24-06-2016 23:12 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

The Scandinavian Journal of Economics, Wiley are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Kvantitetsteorien i den svenska litteraturen.

Af Bertil Ohlin.

Kvantitetsteorien i sin enklaste formulering är den teori, som förklarar penningvärdet ur förhållandet mellan penningmängden och varumängden. Denna teori uppkom i Italien på 1500-talet, hvarest Davanzatti med rätt eller orätt nämnes som dess upphofsman. Spridda antydningar om kvantiteten som en för penningens värde bestämmande faktor spåras visserligen långt tidigare här och hvar i litteraturen, men om någon vetenskaplig teori kan det dock ej vara tal förrän på 1500-talet, om ens då. Sin första fasta utformning erhöll kvantitetsteorien först mot slutet af 1600-talet genom J. Locke, hvars landsmän följande århundrade rätt allmänt upptogo densamma och spridde den till hela det bildade Europa. Den kom då också till Sverige, hvarest den alltsedan dess spelat en betydande roll vid diskussionen öfver penningteoretiska spörsmål.

Den framställning af densamma, som under 1700-talet och första hälften af 1800-talet lämnas af svenska författare är emellertid så godt som aldrig fullständigt genomtänkt eller motsägelsefri. Detta gäller för öfrigt icke blott penningteorien utan all äldre ekonomisk teori. Det bör därför redan inledningsvis påpekas, att det under sådana förhållanden är omöjligt att på några få sidor gifva en klar skissering af den eller den författarens åsikter, eftersom ett urskiljande af en enhetlig teori ur massan af hvarandra motstridande uttalanden i regel ej låter sig göra. Häraf följer då omedelbart, att ett påvisande af förekomsten af uttalanden, som strida mot de satser, hvilka här nedan angifvas såsom väsentliga för någon viss författares framställning, icke i och för sig visar oriktigheten af den bild som här lämnas.

Frihetstiden.

Med frihetstiden börjar i många afseenden en ny tid i Sveriges historia. En rätt betydande industri uppväxte, och de utländska impulserna på handelsns område började göra sig gällande. Efter den hjälplösa oredan inom penningväsendet under Karl XII:s sista regeringsår började godt mynt åter komma i rörelse, och förtroendet för riksbanken återkom. Det nyvaknande ekonomiska intresset gaf upphof till en rikhaltig ekonomisk litteratur, och man började studera utländska, särskildt engelska författare, hvarvid man bl. a. fick kännedom om dessas åsikter i frågan om penningens värde. Studiet af dessa utgör emellertid ej den viktigaste orsaken till det lifliga författarskap i ämnet, som utvecklar sig. Frihetstidens ekonomiska litteratur är ej en af vetenskapligt intresse framkallad analys öfver nationalekonomiska frågor utan en dagspolitisk diskussion öfver de praktiskt ekonomiska problemen. Det är af vikt att fasthålla detta, ty häri ligger förklaringen till att analysen så ofta afbrytes i stället för att föras på djupet, och att vissa problem behandlas uttömmande, medan andra, i teoretiskt afseende närliggande, fullständigt förbises.

Den förste svenske författare, som mera än i förbigående berör de penningteoretiska frågorna, är Emanuel Swedenborg.¹ Det som intresserar honom är särskildt myntförsämringarna under Karl XII, ej så mycket banken och sedelutgifningen. Hvar och en hade observerat, att alltefter som metallhalten i mynten sänktes, stego priserna. Hvad som eftersträfvades var ett fullviktigt och godt mynt. Det är då ganska naturligt, att man hos Swedenborg ej finner några kvantitetsteoretiska åsikter utan uttalanden om penningens inre värde o. d. Utan tvifvel för ett oinlösligt, deprecieradt sedelmynt mera osökt tanken i kvantitetsteoretisk riktning än ett myntsystem, där mynt af olika metaller och godhet cirkulera. Sverige hade visserligen tidigare än något annat land haft sedlar i rörelsen; men dessa sedlar spelade, om man undantager Palmstruchska bankens första år, ingen större roll före frihetstiden. Det är således förklarligt, att kvantitetsteorien dessförinnan ej vunnit några anhängare i vårt land.

Som kritik mot uppfattningen af penningar som ett lands enda rikedom har Bachmansons, sedermera Nordencrantz', *Arcana Oeconomiae 1730* sin stora betydelse, ehuru den icke innehåller något uttalande om kvantiteten som bestämmande faktor för penningvärdet. Däremot påträffas dylika i Thomas Muns från engelska öfversatta arbete : »Englands Fördel och Winning

¹ Oförgripelige Tankar om Swenska Myntets Förnedring och Förhögnig. 1722.

genom utländska Handelen utförligen förklarad», 1732, hvilket arbete torde af alla ha haft det största inflytandet på de svenska författarna under frihetstidens första hälft. Mun ansåg, att penningens uppgift kunde förliknas vid blodets i kroppen, och att priserna varierade proportionellt med penningmängden.

Den första något så när tillfredsställande framställningen af kvantitetsteorien påträffas hos Anders Berch.¹ Denne, som är väl bevandrad i den engelska och franska litteraturen, förbiser visserligen penningens omloppshastighet, men försummar ej helt och hållet varusidan, d. v. s. behovet af pengar, utan säger, att när penningar finnas »i större myckenhet än som behöfs til at värderas och jämföras emot landets rörelse och drift . . . guldets och silfwers eller myntets värde falla och förminskas eller warorne stegras i samma proportion». I »Inledning till Allmänna Hushållningen», där framställningen är systematiserande och definierande och sålunda afviker från den vanliga säges, att »Quantitas monetæ är relativ». Berch behandlar endast inlösliga sedlar; helt naturligt, då inlösningen vid bokens författande mycket nyligen upphäfts. Dylika sedlar anser han ersätta mynten och hafva samma värde som dessa. Det är dock äfven beroende af »Crediten», hvarmed Berch förmodligen menade förtroendet, kreditvärdigheten. Sedlarne betraktas således som skuldpapper och behandlas ej enligt det kvantitetsteoretiska schemat.

Vid riksdagen 1738—39 beslöts en ökning af riksbankens utlåning, hvilket ledde till en ständig stegring af sedelstocken de närmaste årtionden; 1762 uppgick den till nära 50 mill. d. s. m. Inlösligheten hade måst upphävas redan 1745, ehuru inskränkningarna i utlåningen 1744—46 tillfälligt medfört en tillbakagång.² Den nödvändiga följden af denna väldiga ökning af sedelstocken blef naturligtvis ett utdrifvande ur landet af allt klingande mynt och en kolossal stegring af priser och växelkurser. Särskildt det sistnämnda, hvilket ansågs skadligt för utrikeshandeln, vållade de styrande stora bekymmer. Penningfrågan blef landets viktigaste under ett par decennier, och alla ekonomiskt intresserade började fundera öfver orsakerna till och botemedlen mot det onda. Frågan om hvad som bestämmer växelkursens höjd och sambandet mellan denna och prisnivån spelade därvid en så betydande roll, att en framställning af de kvantitetsteoretiska åsikterna ej kan lämnas, utan att växelkurserna därvid beröras. Förändringarna i penningvärdet fattades nämligen mer eller mindre som följdverkningar af va-

¹ Politisk Arithmetica, 1746. Inledning till Allmänna Hushållningen, 1747.

² Se Exkurs I.

lutakursernas fluktuationer. Särskildt var detta fallet hos den ofvan omtalade Anders Nordencrantz,¹ hvilken var en typisk nymerkantilist och en stor auktoritet i ekonomiska frågor. Han utgaf en hel ström af böcker och broschyrer under åren 1756—1772, i hvilka han, delvis i polemik med P. N. Christiernin, sökte visa att växelkursens stegring var det primära och sedlarnas värdefall det sekundära.² Växelkursens stegring å sin sida ansågs bero på den ogynnsamma handelsbalansen och på åtgärder från spekulanter, som fått stora bancolån mot säkerhet i exportvaror. I regel visar Nordencrantz stor motvilja mot att förklara ett ekonomiskt fenomen såsom framkalladt af en enda orsak. Än är det en faktor, än en annan som varit afgörande, men oftast ett obestämdt konglomerat af flera. På ett ställe nämnes, att »Första och hufwudorsaken är interessens minskning på det artificiella sättet, som skedd är, och sedan med extention af lån i Banken af pappersmynt». Men sedan försummar han alldeles att draga konsekvenserna af detta yttrande. Dock påyrkar han som botemedel mot det onda en inskränkning af utlåningen i och för ett nedbringande af kursen till 36 mark och tyckes sålunda tillmäta den alltför stora kreditgifningen största betydelsen bland de många faktorer, han nämner.

Redan före Nordencrantz' mera betydande arbeten utgafs af Chr. Horn en bok kallad: »Betänkande öfwer Sweriges Rikedom och Fattigdom», 1756. Denne anser, att varornas pris stiga i samma proportion som penningmängden ökas, men kommer i sin undersökning af utvecklingen de sista 50 åren till det resultatet, att penningstocken minskats och varupriserna likväl stigit, hvilket han finner oförklarligt. Hufvudinnehållet i boken utgöres af försök att påvisa, att vi haft för litet penningar, hvilket är skadligt för produktionen.

Utom Nordencrantz uppträdde under frihetstiden blott två mera betydande penningteoretici, Christiernin och E. Runeberg. Det är i själfva verket ganska förvånande, att författare som Duhre, Salvius, König och Salander, hvilka på 1740- och 50-talet voro dominerande, icke hafva några bidrag af intresse att lämna öfver orsakerna till den betydande prisstegringen och höjningen af växelkurserna. Det är så mycket egendomligare, som t. ex. König har studerat Locke och flera franska författare. Emellertid erbjuda Christiernin och Runeberg så mycket större intresse. Den förre framträdde 1761 med »Utdrag

¹ Påminnelser wid P. N. Christiernins Föreläsningar. 1761. Bekymmerslösa Stunders Tankar. 1769.

² Påminnelser, s. 34: »Det är Coursen och brist på redbart emot Sedlar, när påfordras, som samfällt, men ändock mäst Coursen, som är orsaken til Sedlarnas Mis-Credit, men ej myckenheten af Sedlar, och til Coursen giwes helt andra orsaker än Sedelstäckens storlek.»

af Föreläsningar Angående Den i Swea Rike upstegne Wexel-Coursen». Han påvisade där, att växelkurserna, så länge sedlarna äro inlösliga, endast kunna variera inom de gränser, som bestämmas af transportkostnaden för de ädla metallerna. Den höga kursen berodde således på sedlarnas depreciation. »Då priset på wäxeln är så högt nu, är detta inbillat, ty wi betala ej mer inwärtens värde än förut.» Orsaken till sedlarnas värdefall var den allt för stora kvantiteten, hvilken å sin sida var följden af allt för frikostig kreditgifning särskildt efter 1756. Räntan nedsattes då till 3 à 4 %, räntefria lån lämnades åt fabriker och kronoförpantningarna inlöstes. Härigenom fingo alla människor godt om sedlar och köpte till höga priser. Christiernins åsikter om penningbehofvet och penningmängden framgår af följande yttrande: »De penningar som ligga på kistbotten anses här icke, ej heller de lösa eller fasta egendomar, som icke äro till salu. När således de kringlöpande penningarne ökas och warornas mängd blir enahanda, så fordras et större antal mynt at köpa samma myckenhet waror och arbete.» Här spåras ett tydligt inflytande från Hume; såväl denne som Locke m. fl. citeras på ett flertal ställen. Trots detta förbiser Christiernin penningens omloppshastighet, hvilkens betydelse Locke klarlagt. Underligt nog försumrades denna faktor af alla såväl in- som utländska författare under förra hälften af 1700-talet och kom först till sin rätt genom Cantillon 1755. Christiernin skrifver visserligen:¹ »Priset wid alt köp och säljande samt annat betingande i ett land är proportionerat emot den omlöpande penningestocken och dess fortare eller långsammare omlopp»,² men inser ej alls omloppshastighetens betydelse, nämner den ej på något annat ställe. Detta yttrande torde således vara något som hämtats från Locke, utan att Ch. gjort fullt klart för sig hvad det innebar. I fortsättningen betraktar han penningarna som anvisningar på varor utan att taga hänsyn till omloppshastigheten. I trots häraf och trots återfall då och då till en äldre uppfattning måste Christiernin anses stå fullständigt på kvantitetsteoriens grund. Detta kommer emellertid klart till uttryck endast vid behandlingen af redbart mynt och oinlösliga sedlar. Framställningen öfver lagarna för penningvärdet, när såväl mynt som inlösliga sedlar cirkulera, är i detta afseende mindre tydlig; åtminstone är kvantitetens betydelse för detta problem ej klarlagd. Myntets värde bestämes af

¹ A. a. sid. 142.

² »Låt Kronans och jordägarnes årliga inkomster wara 100 m. d. K:mt, som inflyta därmedelst, at 50 m. två gånger om året omlöpa ifrån Kronan och jordägarne til tjänstgörande och hantverkare, samt ifrån dem til Kronan och jordägarne hela wägen tillbaka.» A. a. sid. 142.

metallhalten¹ och sedlarna få sitt värde häraf.² Att dessas värde genom kvantitetsvariationer kan höjas öfver myntvärdet likaväl som sänkas under detta har han helt naturligt ej tänkt på. Men han tycks ej ens vara helt fri från föreställningen, att de oinlösliga sedlarna, såsom varande kreditpapper, få sitt värde af det förtroende de äga.³ Dock förekomma uttalanden i denna riktning endast på ett par ställen, och man bör därför ej för mycket fästa sig vid dem, när man bedömer Christiernins penningteori. Ch. är medveten om »Creditens», d. v. s. kreditmedlens förmåga att ersätta pengarna, men har ingen klar föreställning om sambandet dem emellan. Han tyckes sålunda ej i denna fråga ha tillgodogjort sig Lockes resonemang, som närmast gick i samma riktning som den moderna åsikten om proportionalitet mellan användningen af pengar och kreditmedel.

Det som intresserar Christiernin är sålunda dels myntförsämringarnas, dels de oinlösliga sedlarnas problem. Själfva processen, när sedlarnas värde på grund af öfveremission börjar sjunka under myntvärdet, behandlar han ej. Varför sjunker ej såväl myntets som sedlarnas värde? Denna fråga ställer Chr. aldrig upp. Att sedlarna, som blott representera myntet, skulle kunna inverka på dettas värde, synes så absurd, att det ej faller honom in att diskutera det. Och likväl har han i annat sammanhang påpekat, att genom sedelutgifning behovet af redbart mynt minskas, hvaraf ju slutsatsen borde bli att de ädla metallernas värde därigenom sänkes.

Som nämnts polemiserade C. ifrigt mot Nordencrantz. Den senare hade ju förordat sänkning af kursen till pari 36 mark, medan den förre agiterade för ett fixerande af den höga prisnivån och växelkursen vid det dubbla samt gjorde gällande, att landet ingenting förlorade på den höga kursen, men att sedelindragning och prissänkning var skadligt för näringslivet.⁴ Liksom han något undersökt på vad sätt en ökning af sedelstocken kan verka prisstegrande, så behandlar han synnerligen ingående verkningarna af en sedelindragning. Christiernin är sålunda den förste svenske författare, som försökt klargöra »dinamica monetaria», om man bortser från Swedenborgs ansatser i denna riktning. Två saker äro anmärkningsvärda. Chr. förutsäger, att en sedelindragning efter viss plan skulle locka till tesaurering af sedlar, och därigenom

¹ »Ingen ting annat än wigten af den rena och fina Metallen i myntet är grunden till dess rätta värde.» A. a. sid. 130.

² »Bankosedlar äro en blott Credit, och deras värde kan aldrig skattas högre, än den metallen väger, som Banquen wid deras inlösen betalar.» A. a. sid. 33.

³ »Transport-Sedlarne hafva blifvit til sin natur förbytte uti säkra skuldsedlar, och hafwa i sig själfva ej annat förhållande till werkelige penningar än efter den credit de äga, och det värde, som för dem i landet betalas.» A. a. sid. 86.

⁴ Swar til några påminnelser. 1763.

minska den cirkulerande kvantiteten samt sänka priserna hastigare, än som afsetts, hvarigenom en svår kris skulle framkallas. Denna spådom slog blott ailtför väl in. Beträffande verkningarna af priset på produktionen är han ej lika lycklig, utan tror, att minskningen i penningmängden automatiskt skulle framtvinga en minskning af varumängden; om sedelstocken minskas, skall »den delen af waror och arbeten som mistat sin ordinaira betalning förswinna ur handeln; ty Köparnes antal är minskat.»¹ I argumentationen härför förbiser han, att priserna komme att falla parallellt med penningkvantiteten. Orsaken till varuminskningen finner han nämligen ej i första hand i produktionens stagnation, utan i omöjligheten att omsätta lika mycket varor som förr. Denna villfarelse är en annan än Horns; denne tror, att en ringa penningmängd förorsakar en liten varumängd, således ett förbiseende af att det är en pågående minskning, ej ett lågt belopp i och för sig, som verkar hämmande på näringslivet. Denna uppfattning, som bottnar i en merkantilistisk uppfattning af penningens betydelse för näringslivet, återkommer på flera ställen i 1800-talets litteratur.

Diskussionen om de penningteoretiska frågorna framkallade en verklig störtflod af broschyrer, särskildt år 1761. I regel kunna författarna hänföras antingen till Nordencrantz' eller till Christiernins anhängare och lämna ej några bidrag af intresse, trots att flera af dem tyckas ingående ha studerat de engelska nationalekonomerna. Intressant är P. Lunds klarläggande af skiljemyntens teori, hvilken Christiernin ej behärskade.² Samma fråga behandlades relativt tillfredsställande af C. G. Ehrenhof.³

Samtidigt med Christiernin men till att börja med helt utanför dagsdiskussionen uppträdde den talangfulle Edv. Runeberg med ett par arbeten rörande värde- och prisläran samt penningteorien.⁴ Runeberg är på sätt och vis den mest originelle af de svenska nationalekonomerna under frihetstiden. Dessvärre ligger hans originalitet ej sällan däri, att han drager visserligen intressanta, men oriktiga slutsatser af egna eller andras premisser. Man torde knappast kunna leta upp ett enda penningteoretiskt uttalande, som ej står i direkt strid med hvad han förut eller senare yttrar. Det är under sådana förhållanden svårt, för att icke säga omöjligt, att komma underfund med grundtankarna i hans teori. Om någon sammanhängande framställning af denna kan här af utrymmesskal ej heller vara tal.

¹ A. a. sid. 121.

² »Tankar om orsaken till den Sveriges Rike plågande Högä Wäxel-Coursen.» 1761.

³ Några Anmärkningar til Utdrag af Föreläsningar. 1761.

⁴ I. Tal om Warors värden. 1760.

II. Tankar om Penningars Wärdet 1762 (författat 1760).

Utan tvekan torde man emellertid kunna säga, att Runeberg står på kvantitetsteoriens grund.¹ Priserna variera proportionellt mot penningmängdens storlek i förhållande till varumängden. Sedlarna ha samma värde som guld eller silfver, såvida de inlösas. Utgifvas de i för stor mängd, minskas värdet af såväl sedlar som mynt; dessa senare söka sig då till utlandet, hvarvid oreda i penningväsendet uppstår.² Ökas det redbara myntet, blir verkan densamma, såtillvida att en del af detta utströmmar; härigenom minskas emellertid penningmängden inom landet, hvarigenom myntets värde stiger i nivå med metallens värde utomlands. På så sätt uppnås af sig själf åter ett jämviktsläge. Runeberg förfäktar sålunda en nivelleringssteori, som i hufvudsak öfverensstämmer med Lockes. Huruvida han studerat denne eller ej är ovisst, då han blott citerar franska författare, framför allt Melon. Hans uttalanden om penningens omloppshastighet göra det dock sannolikt, att så varit fallet, då denna faktor, som nämnts, eljest ej finns behandlad förrän i Cantillons år 1755 utgifna arbete *Essai sur le Commerce*, hvilket väl knappast kunde vara känt af Runeberg. Dennes nivelleringssteori betecknar dock så tillvida ett framsteg gentemot Lockes, som han betonar, att en ökning af sedelstocken kan depreciera äfven det redbara myntet, medan man i regel haft uppmärksamheten fäst endast på det agio som framkallas. Fråga är väl, om Runeberg på denna punkt ens haft någon föregångare på utländsk mark.

I fråga om oinlösliga sedlar är Runeberg visserligen anhängare af kvantitetsteorien, men har ej fullt frigjort sig från den äldre uppfattningen. Om oinlösliga sedlar cirkulera samtidigt med mynt, bestämmas deras värden af förhållandet mellan sedel- och myntkvantiteten; finnas t. ex. 3 mill. sedlar och 2 mill. mynt, äro de förra värda $\frac{2}{3}$ af de senare. Denna absurda tanke fullföljes dock ej; längre fram bevisas, att öfveremission af oinlösliga sedlar kommer att drifva ut myntet, hvarför deras värde blir beroende af kvantitetens förhållande till behovet. Trots att han hela tiden förutsätter en sträng proportionalitet, vågar han dock ej absolut häfda denna utan tillfogar, visserligen mera i förbigående, en reservation: »Det är helt troligt at det inbillade myntet faller lägre än sagt är, alt som andra politiska författningar dervid

¹ — — »så måste också penningarnes enskilda värden eller pris falla i samma mån, som penningstocken tillväxer, då allt annat i staten är oförändrat.» II, s. 59.

² — — »och om detta inbillade myntet ökes, så måste det göra samma verkan på dess Växel Cours, som om redbara peningarne öktes, efter både de redbara och inbillade penningarnas handelsvärden måste då följas åt i sitt nedfallande eller uppstigande.» I, s. 111.

»Växel-Coursen stiga, redbara myntet efterhanden fördrifvas och hela rörelsen råka i stagnation.»

kunna vara, hvilka på rörelsen värka.»¹ Inlöslighet är sålunda ej nödvändig för att sedlar skola kunna tjäna som omsättningsmedel, men »måste någon annan politisk omständighet gifvas, hvaruppå dess credit varder grundad, ty utom någon slik omständighet kan det icke blifva i allmänna rörelsen ansett och antagit såsom mynt.»² Runeberg närmar sig sålunda starkt nominalismen, i det han, endast förutsättande att de antagits som allmänt betalningsmedel, ej alls betraktar dem som kreditpapper, hvilkas värde är beroende af allmänhetens förtroende. På grund af den nyssnämnda reservationen kan man dock ej anse honom som ren nominalist.

Orsaken till mängden af inkonsekvenser och misstag, som framställningen har att uppvisa, är dels att R. vill utsträcka sin allmänna värdeteori, en sorts förenklad produktionskostnadsteori snarare än en Ricardiansk arbetsvärde-teori,³ till att gälla äfven pengarna, dels att penningkapitalet sammanblandas med realkapitalet. Likaväl som en vara är i värde lika med de pengar, som åtgått för dess framställning, är penningens värde lika med värdet af de varor, som åtgå för dess »förskaffande». Häraf drages den slutsatsen, att alla pengarna äro värda lika mycket som alla varorna; samtliga de förra åtgå ju till framställandet af de senare. Efter en fullt korrekt framställning af penningens omloppshastighet, hvaraf man blott väntar sig slutsatsen, att en förändring af denna medför samma verkningar som en förändring af penningmängden, finner R., att detta strider mot ofvanstående värdeteori och alltså är falskt.⁴ Varumängden kan nämligen ej ökas, om befolkningen är konstant,⁵ alltså är äfven penningmängdens och således penningenshetens värde oförändradt, oafsett omloppshastigheten. Snabb varuomsättning och omloppshastighet anser han för öfrigt vara det enda botemedlet mot »brist på pengar»; häremot hjälper ej en ökning af penningmängden.⁶ Argumenteringen hvilar emellertid på en förväxling af pengar och realkapital och har därför en annan mening än lik-

¹ A. a. sid. 116.

² A. a. sid. 112.

³ Petander, *De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige*. I, 1912, sid. 153 ff., anser att R. föregripit Ricardo.

⁴ »Utaf denna förfarenhet kan man lätteligen varda förledd att tro, det allmänna värdet på en stats varumängd måste i samma mon blifva större än penningstockens, som cirkulationen av penningarne i varorörelsen är quick eller trög til.» »Men att dess värkan på varornas och följakteligen på penningarnes värden icke är sådan . . . skall straxt . . . förklaras til bevis uppå hvad varsamhet fordras för att icke gå sanningarne förbi, då man letar som mest efter dem.» II, sid. 40—42.

⁵ Dock finnas äfven uttalanden i motsatt riktning: »På ett års tid, kan med en och samma penningssummas tätare flyttning, flere och särskildte slags varor framskaffas.» II, s. 39.

⁶ »Man ser således, att ju fortare penningar i en stat kunna cirkulera i varurörelsen, desto mer är et rörelsekapital tillräckligt, eller ju mindre känner hvar varotillvarkare brist

nande uttalanden på 1800-talet. Beträffande omloppshastigheten anmärker R. vidare, att den står i nära sammanhang med varuomsättningens snabbhet och sålunda är betingad af diverse produktionsförhållanden, samt att den är störst i städerna.¹

Mycket kunde vara att tillägga om Runebergs penningteori, men jag vill blott anföra ett intressant och förmodligen ganska själfständigt uppslag i fråga om sammanhanget mellan penningränta och varupris. Å sid. 24 säges: » . . . penningar kasta . . . af sig . . . 8 på hundra . . . , Om af hvad orsak det vara må, statens hvilande capital . . . ökes, så at det öfverskjuter sin rätta storlek; Då faller räntan i penningrörelsen ordentligen, alt som större eller mindre efter frågan kan gifva anledning til; Låt det vara 5 på hundra; Altså vinna varotilvärkarne en mer än skälig betalning för sin möda och bekostnad på varorne, hvarigenom varotilvärkningarna måste ökas; . . . Näringsarnas tiltagande både til antal och drift, måste således fortfara, til dess öfverskottet på varor i varorörelsen, blir i samma proportion, som öfverskottet på penningar i penningrörelsen . . . Varorne kunna ej ökas mer, emedan så snart lånet kastar lika mycket af sig som förlaget, så lönar det äfven så väl mödan, at låna ut sina penningar på ränta, som at såsom förlag sticka dem in i slögdevärken.» Å sid. 26 tillägges: »då slögdevärkens antal eller drifvande måste aftaga, för det at penningräntorna öfverstiga förlagens afkastning, så . . .»

En yngre broder till Edv. Runeberg, Ephraim Otto, utgaf 1761 ett arbete kalladt »Tanken om et rätt Kammar och Skattläggningswärk,» hvilket emellertid redan tre år förut inlämnats till Vetenskapsakademien. Han förfäktar där konsekvent en enkel kvantitetsteori, anseende att penningvärdet bestämmes af förhållandet mellan varumängd och penningmängd. Originalitet visar han endast i fråga om växelkurserna, något som ej här kan behandlas.

En utförlig framställning af den enkla kvantitetsteorien kombinerad med en »förtroendeteori» finner man hos A. Botin i »Förslag ang. . . . Swea Rikes Mynt- och Financeswärk» 1765. Enligt denne inverka två faktorer på sedlarnas värde, nämligen dels kvantiteten och dels täckningen. Inlöslighet är ej nödvändig, men principen bör vara, att »ingen Sedel gifves ut utan sin fullkomliga säkerhet i hypoteque, såsom den enda grunden till sedlarnas credit och allmänhetens säkerhet.»² »Gifvas sedlarne ut utan säkerhet . . . måste de nödvändigt råka i misstroende och därigenom i han-

på penningar, då allt annat är som tilföre. Hvaraf man finner, at om rörelsekapitalet eller penningstocken ökas, utan folkhopens deremotsvårande tilökning, så förtages icke därigenom penningbristens känbarhet». a. a. sid. 42.

¹ II, sid. 43.

² A. a. sid. 29.

del och vandel ej emottagas utan rabatte»¹. Det dåvarande värdefallet beror emellertid ej på något dylikt misstroende, utan uteslutande på den stora kvantiteten.² Han bekämpar med stor ifver alla åsikter i den förra riktningen och tyckes sålunda, trots hvad i början af arbetet anföres om säkerheten, i praktiken komma nominalismen ganska nära. Botin är vidare motståndare till alla indragningstörslag, utgående från att ett konstant penningvärde är hufvudsaken och föreslår därför, att sedelstocken fixeras till en viss summa, sålunda vid detta tillfälle förbiseende penningbehovets inflytande.

Något bidrag af större intresse lämnar ej Botin. Detta gäller i ännu högre grad författare sådana som Krüger, Chydenius, Leuhusen, hvilka alla åtnjoto högt anseende för ekonomiska insikter. Om den rikhaltiga broschyrlitteraturen är ej mycket att säga. Den består till största delen af diskussionsinlägg från personer utan ekonomisk bildning, men vittnar om ett lefvande intresse för ifrågavarande spörsmål. Hur ointresserad förefaller ej i jämförelse härmed den stora allmänheten i våra dagar!

Åsikten att sedlarnas stora mängd var orsaken såväl till deras värdefall som till växelkursens stegring var på midten af 1760-talet nästan allenahärskande, om än många tillskrefvo äfven andra faktorer en viss betydelse. Redan år 1760 tyckes denna åsikt ha vunnit vidsträckt spridning, hvilket är förvånande nog, då Christiernins arbete ej utkom förrän detta år. Hvarken Berch eller Horn, som äro de mest typiska kvantitetsteoretikerna af tidigare datum, förklarade växelkursens stegring på detta sätt. Naturligt synes det då vara att antaga, att Christiernins muntliga föreläsningar spelat en viss roll för utbredandet af denna åsikt, äfven om riksdagsdebatterna möjligen haft större betydelse.

Såväl anhängare som motståndare till kvantitetsteorien voro emellertid ense om en sak, nämligen att riksbanken och särskildt dess all kontroll undandragna utlåning var skulden till alla missförhållanden. Till följd häraf beslöt 1762 års riksdag att stänga banken för all utlåning, och man började fundera på en sedelindragning i stor skala. Det saknades visserligen ej röster, som höjdes mot en dylik häftig kreditåtstramning. Christiernin var, som nämnts, en afgjord motståndare till denna åtgärd och föreslog ett upptagande af utlåningen samt indragning af de öfverflödiga sedlarna genom försäljning

¹ A. a. sid. 29.

² »Således är närvarande dyrhet icke minsta bevis til någon Banco-Sedlarnes misscredit; ty de äro likaså gode och likaså säkra nu, som förr, och bestod deras summa än af Guld och Silfver, skulle likväl samma quantitet däraf hafva samma påföljder, till priens förhållande.» A. a. sid. 33.

af kronoförpantningarna. Samuel Sandels påvisade, att svår penning- och kreditnöd skulle uppstå.¹ Han anser för öfrigt, att sedelvärdet är en funktion af sedelmängden, men tror ej, att något bestämdt förhållande mellan dessa båda kvantiteter existerar vid oförändrad varumängd. Denna åsikt motive-
 ras dock ej med någon hänvisning till omloppshastighetens nivellerande infly-
 tande, hvilket var vanligt bland utländska nationalekonomer under senare
 hälften af 1700-talet, utan med en hänvisning till allmänna opinionen som den
 afgörande faktorn.² Viktigast i Sandels' skrift är hans utredning, huru en ök-
 ning af penningmängden inverkar stegrande på efterfrågan och därigenom
 prishöjande. Han presterar därvid ett klagörande af »dinamica monetaria»,
 som är vida bättre än Christiernins.

Trots varningarna beslöts på 1765—66 års riksdag en sedelindragning
 med 8 % om året, hvilket man ansåg skulle framkalla en sänkning af prisnivån
 och växelkurserna i samma proportion. Åtgärden medförde emellertid alla
 de olägenheter som förespåtts. En svår penningbrist uppstod, och priser
 och växelkurser sjönko oerhördt hastigt, de senare nästan till pari. Utveck-
 lingen syntes sålunda bekräfta Sandels' uppfattning, att penningvärdet var be-
 roende af hoppet om en snar inlösning. Detta var nog också fallet, tack vare
 den tesauring af sedlarna, som nu blef lönande och som medförde en snab-
 bare minskning af den cirkulerande penningstocken, än som beräknats. Re-
 dan 1763 hade Christiernin förutsett detta, om han än ej haft sammanhanget
 riktigt klart för sig. I en senare skrift tycks han emellertid ha helt och hållet
 glömt af tesauringens betydelse, och finner att kursstegringen år 1767 »ser
 ut som ett mirakel».³ Detta är så mycket underligare, som Fr. Fryxell i sina
 1767—68 utgifna broschyrer klarlagt hela orsakssammanhanget.⁴ Att märka
 är att Fryxell själf är medveten om, att han ej kommer med något nytt och att
 han endast lämnar en framställning af Runebergs, Königs, Christiernins och
 Botins åsikter. I förbigående kan påpekas, att förf. klart framställer den då
 gängse växelkursteorien,⁵ hvilken i sina hufvuddrag öfverensstämmer med den,
 prof. Cassel framlagt i sin bok: »Dyrtid och sedelöfverflöd» 1917.

¹ Anmärkningar rörande Finance-Werket. 1765.

² »Sedelmyntet eger icke något intrinsect värde, utan med all then Credit thet bör
 ega, i anseende till säkerheten hos Banquen, samt en förväntad realisering, rättar thet sig
 emellertid mindre efter Myntstämpeln än efter allmänhetens ofta ogrundade tycke.»

³ Nordencrantzes Finance System. 1769. En annan broschyr af år 1769: »Bref til
 auctoren . . .», som äfven tillskrifves Christiernin, behandlas i en exkurs och förbigås där-
 för här.

⁴ Undersökningar . . . rör. Wexel-Coursen, 1767. Om banqueen, 1767. Swar . . . om
 36 marks cours, 1768.

⁵ »Wäxel-Coursen, som alltid rättar sig efter Waruprisen, skall hålla sig lika (den
 lilla variationen, som igenom agio sker hör icke hit)». A. a. sid. 21.

Stockningen i penningcirkulationen och växelkursernas brådstörtade fall gjorde snart situationen ohållbar. Sedelindragningen måste upphöra; bankens utlåning återupptogs och tvångsafbetalningarna på lånen upphörde. Följden blef emellertid, att sedelcirkulationen de närmaste åren ånyo starkt tillväxte.

På olika ställen har nämnts, hvilka utländska författare som haft största betydelsen för de svenska ekonomernas penningteoretiska åsikter under frihetstiden. Det har däraf framgått, att förbindelsen med England och Frankrike varit synnerligen intim, samt att de svenska författarna stått fullkomligt lika högt som de utländska; dock måste härvid en reservation göras beträffande omloppshastighetens betydelse, hvilken i Sverige ej tillräckligt beaktats, ehuru den, som nämnts, klarlagts af Locke och Cantillon. Det är onekligen förvånande att, om man undantager Runeberg, ingen enda fått sin uppmärksamhet fäst på denna faktor; detta gäller så mycket mer, som Locke, ehuru ofta i fransk öfversättning, var den kanske mest lästa af de engelska författarna. Ett af hans arbeten öfversattes redan 1726 men innehåller inga kvantitetsteoretiska uttalanden. Ej heller den senare öfversättningslitteraturen¹ lämnar några bidrag af intresse; framställningen inskränker sig till den enkla kvantitetsteorien, hvilken i den svenska litteraturen erhållit en åtskilligt fylligare framställning. Bland de svenska författarna äro Berch, Christiernin och Runeberg utan gensägelse de förnämsta. Ifrågasättas kan väl, om ej den sistnämnde, trots alla sina misstag, har den mest fruktbärande framställningen; klarare än Christiernin, ja kanske än någon annan svensk ekonom före 1820-talet, har han insett kvantitetens betydelse för de inlösliga sedlarnas värde.

Den hufvudsakliga bristen i den framställning, som af de svenska ekonomerna under frihetstiden lämnas af kvantitetsteorien, är frånvaron af bevis. I regel hänvisar man till erfarenheten; i andra fall förklarar man, att när en vara ökas utöfver behovet, faller den i värde. Men härur kunde dock ingen slutsats dragas rörande den stränga proportionalitet mellan penningmängd och prisnivå, som kvantitetsteorien, *ceteris paribus*, fordrar. Förklaringen till denna brist ligger i den otillfredsställande behandlingen af penningbehovet. När man väl en gång lämnat föreställningen, att penningmängden var lika stor som varumängden, kunde man tydligen ej få något fast grepp på dessa kvantiteters förhållande till hvarandra, utan att införa begreppet omloppshastighet. Men detta försumrades. Till de svenska författarnas upprättelse förtjänar

¹ Mycket lästa voro Melon, Dangeul och Child, hvilkas arbeten utkommo på svenska resp. år 1751, 1754 och 1756.

emellertid att anföras, att ej ens de utländska författare, som hade den klaraste föreställningen om penningbehovet, nämligen Locke och Cantillon, presterat något bevis för kvantitetsteoriens riktighet under förenklade förutsättningar. I själfva verket är den s. k. kvantitetsteorien i inskränkt mening ej en teori utan ett axiom. Omsättningsmedlen $\times$ omloppshastigheten måste alltid vara lika med den totala omsättningen. Det enda, som egentligen kan underkastas diskussion är, huruvida en förändring af en faktor framkallar en förändring af någon annan faktor än prisnivån, och i så fall hvilken och på hvad sätt. Eller med andra ord: äro variablerna i bytesekvationen oberoende af hvarandra? Det är klarhet öfver denna problemställning, som en tillfredsställande framställning af den tidens »kvantitetsteori» skulle ha gifvit. Arten af variablernas funktionsförhållande såväl inbördes som till obekanta utanför bytesekvationen, särskildt räntefoten, kunde man i en tid med så outvecklad kredithushållning näppeligen komma på spåren. De knapphändiga undersökningarna af räntans inverkan på prisnivån äro heller ej af något som helst intresse.

Tiden 1777—1834.

Genom 1776 års myntbestämning lyckades man få reda i penningväsendet; inlösligheten upptogs till en kurs af halfva parivärdet. Denna myntreform underlättades genom de goda tiderna efter 1776; också befann sig penningväsendet under Johan Liljecrantz' skickliga ledning i godt stånd de närmaste årtiondena. Nya svårigheter inträdde med riksgäldssedlarnas utgifvande. Dessa voro en sorts räntebärande statsobligationer med begränsad utgifningsrätt, men utsläpptes icke desto mindre under ryska kriget i ailt större mängd; 1791 upphörde de att vara räntebärande. Då någon legal inlösningsform ej fanns, hade man således ett typiskt oinlösligt pappersmynt, vars utsläppande i stora kvantiteter ej kunde undgå att förorsaka en våldsam prisstegring och utdrifvande af hårdt mynt och bancosedlar. Helt naturligt började de svenska ekonomerna på 1790-talet att intressera sig för detta sakförhållande, och skrifter därom framkommo från alla håll. En mera betydande svensk national-ekonom, C. L. Jöranson, utgaf 1792 första delen af sitt stora arbete: »Försök til et Systeme i Sveriges Allmänna Hushållning och Penningväsende»; denna del behandlar penningväsendet.

Jöranson är en lärjunge till sir James Steuart, som han ofta citerar, och bekämpar med skärpa den af Locke, Hume och Montesquieu häfdade kvantitetsteorien, hvilken är »en lärd irrmening, som en abstract öfvervilning alstrat». Hans hufvudangrepp mot kvantitetsteorien är väl riktadt och går ut

på att det ej är bevisadt, »om där verkligen måste vara någon afgjord proportion» mellan penningmängd och varumängd. Så är enligt hans mening alls ej fallet. Vidare kan man icke förutsäga hur en ökning af penningmängden kommer att inverka på priserna. En varas värde bestämmes helt och hållet af tillgång och efterfrågan; man vet ej hur mycket efterfrågan kommer att växa, ej heller hur mycket tillgången kommer att ökas genom lifligare produktion.¹ Att efterfrågan ej kommer att stiga proportionellt med den ökade köpkraften anser han själfklart, då folk i allmänhet ej handlar som en »slösaktig yngling».² I så fall måste emellertid tesauring och ändring i kreditanvändningen utöfva ett utjämnande inflytande. Detta har dock J. ej gått närmare in på. Han kommer därför ej heller till begreppet penningens omloppshastighet. En kardinalpunkt i hans framställning är, att en ökad penningmängd kommer att stimulera näringslifvet och produktionen och därigenom öka varumängden.³ I öfverensstämmelse härmed ifrar han för en ökning af penningstocken.⁴ Felet här är sammanblandningen af penningen, »Rörelse-Capitalet», med realkapital, således samma misstag som begicks så ofta under frihetstiden; en tydlig reminiscens från merkantilismen. I stort sedt kan man säga att Jöranson, fränsedt detta misstag, som ju ej direkt ligger på penningteoriens område, resonerar på samma sätt som kvantitetsteoretikerna, ehuru han i motsats till dem anser, att kreditanvändning och tesauring motverka de prishöjande tendenser, som framkallas af en ökad penningmängd. Emellertid finnes hos Jöranson, liksom hos många andra, två mer eller mindre motvarandra stridande variationer af penningteori. Liksom sin lärofader James Steuart går han så långt i sitt betonande af varusidan och dess betydelse för prisbildningen, att han fullständigt glömmar bort, att efterfrågan på varorna kan ökas genom variationer i penningmängden, något som han ej helt förbisett

¹ » — — i fall mynt och penningar ökas, kan deraf ingen ting slutas til varornas pris, emedan det icke är säkert, huruvida folk vill öka sin förtäring i proportion til sin rikedom eller sina penninge-tillgångar, och om de också skulle göra det, så i samma stund som deras tilökta efterfrågan haft den värkan, at framlocka en större varumängd, skola varuprisen återkomma till sitt förra läge.» A. a. sid. 405.

² Efter Sir James Steuart citeras: »... så skola varorna stiga eller falla efter grundsatserna af efterfrågan och täflan; och dessa skola städse bero af böjelsen hos dem, som hafva egendom eller något annat slags genvärde at gifva, men aldrig af myckenheten utaf mynt som de äga.»

³ »Lat bara den tilökte Penningstocken emot full underpant utgå direkte till Näringsidkarne, så sätter den deras omtanka i en större värksamhet; de måste arbeta för att kunna betala sina räntor . . .; då tildanas efter hand flera varor, och i deras tillräckliga myckenhet ligger den rätta antidoten emot varors stegring.»

⁴ »En stor penningstock vore hufvudsakligen den verkande orsaken til et Folks välmåga.»

sina tidigaste resonemang. I sina senare skrifter¹ förnekar han rent ut att en ökning af penningmängden verkar höjande på prisnivån och fäster sig endast vid den ökning af varumängden, som blir följden.² En prisstegring kan sålunda ej bero på ökning af sedelstocken och därigenom ökad efterfrågan utan endast på varubrist.

I öfverensstämmelse med hans åsikt att »Penningen är själen i alla näringar» gå Jöransons reformförslag ut på en ökning af bankens sedelutgifning. Någon fara för sedlarnas värde låge ej häri, så länge lån endast beviljades mot fullgod säkerhet i egendomar och varor.³ Följden skulle bl. a. bli en sänkning af räntan.⁴ Ingående diskuterar han riksbankens organisation under jämförelsen med banken i Amsterdam. Anmärkningsvärdt är att han ej anser silfverfonden vara nödvändig för uppehållande af sedlarnas värde, ja icke ens belåning blott mot säkerhet.⁵ Vid kristillfällen kan dock såväl fond som pant vara bra för bevarande af bankens likviditet. J. tycks sålunda hysa en nominalistisk uppfattning, om än hans uttalanden, hvad tydlighet beträffar, lämna åtskilligt öfrigt att önska.

Som synes var Jöransons framställning, trots alla sina misstag, fruktbärande för kvantitetsteoriens vidare utveckling. Han satte fingret på den ömma punkten och frågade, hvarför en viss proportion existerade mellan penningmängd och varumängd vid oförändrad prisnivå, då det ju var tydligt, att den totala penningssummans värde ej var lika stort som varumängdens.

Intressantast och betydelsefullast af de arbeten, som de svenska kvantitetsteoretikerna utgåfvo till försvar mot Jöransons angrepp är David Schulzenheims »Bref om Rikets Penningeverk» 1794. Gentemot J:s uppfattning rörande verkningarna af en ökning i penningmängden svarar Schulzenheim: »En ovedersäglig förfarenhet intygar, at Varuprisen alltid upstigit vid en förökt redbar Penningstock och ännu mer vid en stor och hastigt tillkommande ideal Massa» Detta är ej egendomligt, ty »där mycket pengar finnas, vill ingen låta dem ligga fruktlöse, utan täflar hvar och en vid sin Rörelse at vinna fler arbetare.» Någon tesaurering kommer sålunda ej till stånd. Origi-

¹ Swar til tviflaren i Penningevägen, 1795. Orsakerna til svenska folkets nuvarande vanmagt, 1809.

² » . . . penningstocken, använd på Jordbruket och Slögderne, måste hafva den värkan, at öka varumängden, och dennas tillväxt åstadkomma lägre varupris.» A. a. sid. 361.

³ »När den första regeln för all utlåning, ställandet af fullgod underpant iakttages, då bör en Bank aldrig neka, att utlåna penningar emot ränta, til den det åstundar.» A. a. s. 471.

⁴ »Af en förökt penningstock följer nödvändigt en lägre penningränta.» A. a. s. 356.

⁵ »Kraften af sedlar, utan hypotheque, utan antagen fond til en snar inlösen, endast med en god garantie, se vi ju dageligen i Riksgäldssedlarne, för hvilka man köper all slags egendom och vara.» A. a. sid. 471.

nellast är Schulzenheims utredning af penningbehovet, tillkommen som ett direkt försvar mot J:s omtalade huvudangrepp. Han påpekar, att landets penningmängd är lika stor som summan af alla privata och publika kassor,¹ och att de individuella kassorna för rörelsens drifvande måste vara af viss storlek och således äfven hela penningkvantiteten förhålla sig på visst sätt till omsättningen. Dessvärre saknas äfven här en närmare analys af frågan, hvarför ej heller Schulzenheim kommer fram till begreppet omloppshastighet. I motsats till Jöranson anser S., att sedlarnas värde helt och hållet beror af inlösligheten, hvarför de skulle bli fullkomligt värdelösa, om fienden lade beslag på fonden. Han betraktar dem sålunda ej som vanliga kreditpapper eller stats-skuldsbevis, ty i så fall skulle de väl behållit åtminstone något värde, om än tidpunkten för inlöslighetens upptagande vore ganska aflägsen. Schulzenheim och Jöranson öfverensstämman således däri, att de vid behandlingen af penningens värde ej blanda in frågan om statens kreditvärdighet o. d., hvilket var så vanligt hos såväl tidigare som senare författare.

Ett typiskt exempel härpå är Thomas Thorilds: »Det enda Nödvändiga», 1792. Utgående från att krediten är beroende af säkerheten finner han, att riksgäldssedlarna, som utgöra en fordran på regeringen, hafva sitt värde af deras säkerhet, d. v. s. grunderna för en förhoppning om framtida inlösen. Thorilds skrift framkallade en mängd kritik från författare, som häfdade en kvantitetsteori, närstående Humes. Något större intresse erbjuda de emellertid ej.

Samma år, ehuru utan någon polemisk läggning, utkom ett relativt originellt arbete: »Grunderne till ett naturligt Finance-system» af A. Wappengren. Denne utgår från att »hela summan af Vahrona i ett Land, är jämt upp värd, hela summan af Myntet». Till följd häraf måste myntvärdet bestämmas af myntmängdens förhållande till varumängden. Silfret är emellertid en vara och har som sådan ett visst värde; om detta ej öfverensstämmer med myntvärdet, strömmar silfret ut eller in i riket.² Det är därför mest praktiskt att hafva oinlösliga sedlar, hvilka bibehållas vid ett konstant värde, så länge kvantiteten är oförändrad. »Hvad deras credit eller säkerhet angår, ega de denna redan af Vahromängden; den emot dem inom Banquen förvarade Redbarheten är . . . ett Öfverflöd; de uppfylla, i sig sjelfva redan, ändamålet af Mynt.» Vidare fortsättes: »Banquen eger med sina 2 lod silfver icke mera

¹ »En grundsats förmodas vara, at detta Capital bör fullleligen svara emot alla Medborgares nödiga Cassa-fond, eller den Stock, som hela Samhället efter et medeltal måste hålla liggande uti reda penningar för att svara emot tillfällig påfordran.» A. a. sid. 125.

² » — — det var i denna collision, som det än måste gå in, än ur Riket, och rubba dess Myntstock.» A. a. sid. 35.

Credit för att hålla sina sedlar i värde, än om den egde icke ett enda.»¹ Erfarenheten har ju tillfullo bekräftat att oinlösliga sedlar kunna hafva värde och »kunna de gälla något utom sin Fond, böra de med samma skäl kunna gälla alt.»² Blott ett villkor måste vara uppfyllt; de måste vara antagna som allmänt betalningsmedel.³ Ty »genom en allmän öfverenskommelse blott, af Samhället ansedt som Mynt, realiseras ju detta papper af Vahromängden».

Denna framställning är ju intressant nog, trots den oriktiga utgångspunkten. Wappengren torde vara den förste svensk, som fullt konsekvent förfäktar den nominalistiska uppfattningen, att pengarna erhålla sitt värde af sin penningfunktion; i och med det att papperspengar, tack vare en allmän öfverenskommelse, utöfva denna funktion, d. v. s. äro allmänt betalningsmedel, komma de att erhålla sitt penningvärde, hvilket afhänger af deras kvantitet i förhållande till varumängden. Motiveringen har visserligen en svaghet i den oriktiga utgångspunkten, men slutsatserna få just på grund af denna en öfverensstämmelse med t. ex. de Fisherska, som knappast annars kunde uppnåtts, och som i och för sig är ganska förvånande. Många moderna penningteoretici utgå, vid sitt utfyllande af det enkla kvantitetsteoretiska schemat, ifrån att penningens omloppshastighet som en första approximation kan anses som konstant, och detta är just Wappengrens förutsättning, ehuru han ytterligare och utan orsak förutsätter att den alltid är $= 1$. Hade han insett oriktigheten af den senare, som samtida utländska ekonomer i regel gjorde, skulle han utan tvifvel släppt äfven den förra, hvilken ju blott var ett korrelat; han hade då säkert ej kunnat komma till resultat, som äro så olika de vanliga på slutet af 1700-talet, men så lika de moderna.

I en anonym skrift »Anmärkningar vid Jöransons afhandling om Sveriges penningväsende», som utkom påföljande år förfäktas åsikter, som fullständigt öfverensstämma med Wappengrens. Något originellt därutöver finnes emellertid ej. Detsamma kan sägas om A. Nordells »Bref . . . om mynt ochagio» år 1799, hvilken blef föremål för kritik från Johan Liljencrantz, som påpekade, att hvarje mynt förmedlar många omsättningar, och att därför penningmängden var mindre värd än varumängden. L. är liksom öfriga broschyrförfattare anhängare af en sorts förtroendeteori, särskildt när det gäller att förklara uppkomsten af disagio.

Öfverremissionen af riksgäldssedlar fortgick under hela 90-talet, och till

¹ A. a. sid. 69.

² A. a. sid. 78.

³ »Sedelmynt behöfver icke annan Credit än den blott att vara antaget i ett Samhälle såsom god betalning för Vahror.» A. a. sid. 79.

följd häraf stegrades disagiot alltjämt; 1798 gällde de en tredjedel mindre än bancosedlarna. Den brännande frågan i landet blef nu, hur stadga i penningväsendet skulle kunna åstadkommas, d. v. s. om en realisation skulle vidtagas eller ej. Härom rörde sig debatterna under riksdagarna, och skrifter i saken ututkommo i mängd, af hvilka många innehöllo uttalanden om penningens värde och dess orsaker. Det gemensamma draget för dem alla var betonandet af att ett utsläppande af oinlösligt pappersmynt ovillkorligen ledde till prisstegring. Detta hade för öfrigt erfarenheten under den förflutna tiden mer än en gång till full evidens visat. Men rörande prisstegringens storlek och omedelbara orsaker var man ej öfverens, utan framställdes en mångfald variationer af kvantitetsteoretiska åsikter.

En ingående behandling af hithörande frågor påträffar man hos P. O. von Asp, en af adelns finansiella auktoriteter.¹ Denne är en anhängare af Hume, dock med en hel del själfständiga inslag, hvilka äro af den art att de omöjliggöra en beteckning som vare sig anhängare eller motståndare till kvantitetsteorien. I sitt första arbete betonar han starkt, att penningens värde bestämmes af kvantiteten i förhållande till behovet. Detta senare ägnas en ganska ingående undersökning, hvaraf resultatet blir att landets penningbehof är lika med summan af utbetalningarna den dag på året, då omsättningen är störst, ökad med ett visst belopp för kassahållning. Först och främst beror det emellertid af prisnivån.² Asp försöker äfven förklara, hvarför priserna, *ceteris paribus*, äro proportionella mot penningmängdens storlek vid olika tillfällen. Hans något ottydliga uttalanden härom kunna, om de tolkas välvilligt, anses som uttryck för åsikten, att en ökning af landets penningmängd i genomsnitt medför en proportionell ökning af hvarje individs köpkraft.³ Resonemanget påminner sålunda om Jöransons, ehuru denne förnekade, att en ökning af köpkraften orsakade en motsvarande ökning af efterfrågan. Besynnerligt nog gäller denna teori endast de inlösliga sedlarna och det redbara myntet, ej däremot de oinlösliga sedlarna, »Credit-Sedlarne». Dessas värde bestämmes af opinionen, hvilken främst rättar sig efter den tid, man be-

¹ I. De första grunderna i Statshushållningsläran, 1801.

II. Om Myntväsendet, 1804.

² »Inga grunder finnas, hvarefter positivt bestämmas kan, huru stor summa penningar i omlopp ett Lands rörelse tarfvar, emedan sådant beror af de därstädes gängbara pris, och dessa sätta sig alltid i längden uti ett på det hela sinsimellan relativt förhållande efter utbytesmedlets samfälda belopp.»

³ Priset »rättar sig efter betalarens penningeförmögenhet; d. v. s. . . . , at sakers värden och arbetspriser varda beräknade efter beloppet af hela det ibland invånarne samfäldt utspridda utbytes-medels-förråd.» I, sid. 104.

räknas få vänta innan inlösningsen upptages.¹ Kvantiteten blir sålunda endast en sekundär faktor, som inverkar på sedelns värde endast via opinionen.² Om af någon anledning misstroende uppkommer, stiga priserna.³ I motsats till tidigare »förtroende»-teoretiker inser emellertid Asp, att i så fall en så mycket större penningmängd blir nödvändig.⁴ Klart är att han förkastar den nominalistiska uppfattningen, att sedlarna erhålla sitt värde af sin penningfunktion; i denna teori finnes ju ingen plats för »opinionen».

Mest anmärkningsvärd i Asps framställning är hans diskussion rörande, hur stor fonden måste vara för uppehållande af sedlarnas värde, säkrande af inlösligheten och bevarande af bankens likviditet. Han gör därvid gällande, att sedelstocken får öfverskjuta fonden med det belopp sedlar, som är absolut nödvändigt i allmänna rörelsen och som därför ej kan gå till inlösen i banken. Han kräver emellertid täckning äfven af dessa sedlar, som öfverskjuta fonden, nämligen medelst bankens »efter hand executive el. disponible effekter». Detta är samma uppfattning, som långt senare förfäktades af currencyteoriens förkämpar i England och som fick sitt uttryck i Peels bankakt 1844. I hvad mån Asp på denna punkt är fullt själfständig eller har föregångare i den utländska litteraturen har jag ej kunnat afgöra.

Som redan nämnts är Asps framställning full af inkonsekvenser. Sålunda anser han, att en ökning af penningmängden under vissa förhållanden kan medföra en prissänkning; den skulle nämligen framkalla en sänkning af räntefoten och därigenom äfven af produktionskostnaderna. Man igenkänner här delvis de åsikter, som nu under kriget förfäktats från praktikerens håll.

Hvad de praktiska åtgärderna beträffar, påyrkar Asp en realisation af riksgäldssedlarna och en såvidt möjligt konstant penningmängd; då just de hastiga förändringarna voro så skadliga. I öfverensstämmelse härmed

¹ »Creditmynt, vanligen i sedlar, hvilkas värde grundar sig på National försäkran derom, att ett slikt Mynt skall i sinom tid blifva inlöst för Specie.» II, sid. 65.

² »Credit-Sedel uppå obestämd tid har et obestämdt Specievärde: . . . — är grundad på ett vacklande begrepp — stiger och faller med det samma.» I, sid. 119.

³ »Dessutom verkar uppå det ena och andra Credit-Myntets värde, hvad större eller mindre summa deraf utelöpande är; — dels för det att med en anseeligare sådan Sedelstäck, dess förvandling till Banco-Specie blir vanskligare — dels i anseende dertill att när Credit-Sedelmassan är mindre, så mycket mera Banco och Specie måste finnas i Landet — och således flera vara, som mot en mättelig mellangift förse dem dermed, som hafva det oundgängligen af nöden.» II, sid. 92.

⁴ »— ett till penningen uppfattadt misstroende som så updrifver prisen.» II, s. 18.

⁵ »Credit-Myntets värde »blir städse tvifvelaktigt; således försämrass dess värde allt mera och mera — och behovet af förökad penningstock går i tilltagande uti en allt hastigare och hastigare progression.» I, sid. 340.

förnekar han önskvärdheten af en penningstock med de dimensioner Jöranson föreslagit.¹

Den år 1802 beslutade realisationen af riksgäldssedlarna fortgick med framgång de närmast följande åren. Af skilda orsaker utsläpptes emellertid nya dylika och till följd häraf var den ej slutförd, när finska kriget utbröt 1808. Nu uppkommo nya svårigheter; för att finansiera kriget utsläpptes massor af bancosedlar, och det påföljande värdefallet framtvingade ett upphäfvande af inlösligheten, hvilket skedde våren 1810. Efter kriget minskades sedelstocken ansevärt, hvilket framkallade penningknapphet och tiden 1814—1818 kreditnöd. Det stående ämnet för alla ekonomiska afhandlingar blef nu penningbristen och dess afhjälpande.

Redan tidigare och mera på sidan af dagsdiskussionen utkommo ett par smärre arbeten, som utmärka sig för en viss originalitet. J. E. Reuterskiöld² har en del intressanta uttalanden rörande kreditens förmåga att ersätta sedlar i omsättningen. Han inser t. o. m., att denna kredit ej behöfver förkroppsligas i ett kreditpapper för att kunna göra samma tjänst som andra omsättningsmedel. Belysande är följande citat:³ »Då jag kan taga varor på räkning utan Revers, gör denna Credit samma nytta som Bankens sedlar; svarar således emot Rörelse-Capital.»

Ett arbete innehållande uppsatser öfver olika ekonomiska ämnen, »Afhandlingar om Jordbruk och Slögdnäringar...», författadt af Lilienheim, utgafs vid dennes död 1810. Här lämnas en kortfattad redogörelse för tidens kvantitetsteori, sådan som den t. ex. framställts af Adam Smith. Vid en ökning af penningmängden, häfdar författaren, att »Varans pris . . . höjes efter hand til dess den får sin proportion mot penningstocken». »Vore det åter möjligt, att på en gång med penningstocken öka i lika mån folkmängden och varumängden, så att proportionen mellan dem vore densamma, så skulle naturligtvis priserna hålla sig lika.» När det gäller omloppshastigheten är Lilienheim emellertid fullt själfständig. Såväl A. Smith som öfriga författare på 1700-talet, hvilka erkänna dennas betydelse, anse att åtminstone under normala förhållanden penningmängden och omloppshastigheten äro beroende af hvarandra och till en viss grad kunna ersätta hvarandra. En långsam ökning i utgifvandet af kreditmedel behöfver enligt A. Smith ej verka prishöjande; den kan motverkas af en minskning i omloppshastigheten. Lilienheim för-

¹ »Läran att öka penningmassan med Credit-Mynt till ett obestämdt nummertal vore fullkomligt grundad, om likafullt prisen förblefvo desamma som tillföre.» Detta bleve emellertid ej fallet.

² Det gamla A B C. 1809.

³ A. a. sid 12.

nekar detta. S. k. penningbrist i ett land anser han bero ej på för liten penningmängd utan på för liten omloppshastighet. Den kan därför ej afhjälpas med sedelemission, hvilken endast skulle verka prishöjande och lämna omsättningens tröghet lika stor som förut. Omloppshastigheten anser han sålunda vara beroende av landets utveckling i kommersiellt afseende, betalningsmetoder o. d. Denna uppfattning förfäktas, som bekant, af den moderna kvantitetsteoriens förkämpar, särskildt Irving Fisher, men torde ej ha företräddts af någon mera känd författare på 1700-talet, hvarför Lilienheim får tillerkännas en viss grad af originalitet, om han än ej varit medveten om denna saks stora vikt och nämner den mera i förbigående.

Penningbristen och förslagen till realisation eller sedelindragning blir som sagdt ämnet för en massa afhandlingar under de närmaste åren. De flesta författare äro därvid eniga om att det är den hastiga indragningen af sedlarna, som åstadkommit densamma. En del gå emellertid längre och påstå, att Sverige nästan aldrig haft en tillräcklig penningmängd. Det är härvid framför allt J. Steuarts och Jöransons idéer, som gå igen, t. ex. hos L. Boije,¹ hvilken bekämpar påståendet, att en ökning af penningmängden höjer priserna; detta kan visserligen ske tillfälligt, men i längden framkallas i stället en pris-sänkning på grund af det uppsving, produktionen tager, och den ökning af varukvantiteten, som häraf blir följden. »I denna sanning», tillfogas det, »ligger också det naturliga beviset, att ett litet Rörelse-Capital måste värka till höga Varupriser samt att deremot ett stort Rörelse-Capital måste värka till låga Varupriser.» Penningkvantiteten kan sålunda inverka på priserna endast via en förändring af varumängden, ty det är endast härigenom som en varaktig förskjutning af prisnivån kan framkallas.² Att priset är ett förhållande mellan två eller flera faktorer har Boije således ej klart för sig, trots det starka betonandet häraf i den tidigare litteraturen. Dock säger han på ett ställe, att »Priserne bero af Varu-mängdens förhållande till köparens behof», men går ej närmare in på hvad som bestämmer dessa senare, eller huruvida de skola antagas konstanta. De oinlösliga sedlarnas värdefall förklaras med hänvisning till allmänna opinionen, hvars förändringar kunna medföra värdeförskjutning oberoende af sedelkvantiteten. De praktiska konsekvenserna af dessa åsikter bli gifvetvis en ökning af sedelstocken; också agiterar Boije ifrigt mot det s. k. indragnings- eller »strypar»-systemet,

¹ Tankar om en allmän penningenöd. 1814.

² — — all dyrhet härrör från Varubrist och att Penninge-stäckens förökande, till den nödvändiga tillräckeligheten, väl kan i början åstadkomma någon stegring i priserna, men dock är enda medlet till deras framtida varaktiga fällande, såsom varande enda medlet till afskaffande af Varubristen.» A. a. sid. 103.

Hufvudfelet i B:s teori är sammanblandningen af realkapital och pengar, för hvilka båda begrepp användes samma term: »Rörelse-Capital». Denna förvirrande benämning har utan tvifvel varit mycket hindersam för penningteoriens utveckling i vårt land. En fördel kan den dock möjligen ha fört med sig genom att indraga ränteproblemet i diskussionen öfver prisrörelsernas orsaker. Hufvudskälet för en stor penningmängd var ju, att denna skulle medföra en låg räntefot och ökning af produktionen. Kvantitetsteoriens anhängare tvingades då, att för vederläggande af dessa påståenden ge sig in på en analys af ränteteorien, som måste bli fruktbarande för penningteoriens utveckling. Denna påverkan framträder hos C. A. Grevesmöhlen,¹ särskildt i »A. B. C. i Financerne», en kritik af Boijes ofvannämnda arbete. Produktionen sker med händer, ej med pengar; begreppet realkapital förbises således fortfarande. Vidare beror räntan af tillgång och efterfrågan på lån, ej af penningkvantiteten.² Sammanhanget mellan räntefoten och penningvärdet beröres emellertid ej. Grevesmöhlen har ingående studerat tidigare svenska författare men lämnar intet själfständigt bidrag till penningteorien; i sitt sista arbete har han öfvergifvit kvantitetsteorien och anser att penningvärdet beror af penningkvantitetens förhållande till fonden, ej till penningbehovet.³ Det förra är nämligen afgörande för uppehållande af sedlarnas kredit. Dessa betraktas sålunda som skuldsedlar, och deras värde bestämmes af samma faktorer som andra kreditpappers. Detsamma gäller äfven de oinlösliga sedlarna, hvilkas värde dock ej stödes af fonden. Den i sista hand för sedelvärdet afgörande faktorn är sålunda opinionen.

År 1815 utkom en verklig flod af ströskrifter, som nästan utan undantag behandlade »penningbristen». Af störst intresse är »Theoretisk Undersökning öfver . . . Mynt . . .». Här förfäktas en rent kvantitetsteoretisk uppfattning: priserna bero af förhållandet mellan penningmängden och varumängden. Olägenheterna i den dåvarande situationen hade uppkommit genom de häftiga växlingarna i penningkvantiteten och penningvärdet. Reda i penningväsendet skulle vinnas blott man höll penningmängden konstant.

¹ I. Påminnelser vid några . . . politiska skrifter. 1809.

II. A B C i Financerne. 1814.

III. D E F i Financerne. 1815.

IV. Allmänna grundsatser i Finans- och Statsekonomi. 1815.

² »Orsakerna till en hög penningränta äro blott 3:ne, nemligen många som vilja låna, få som kunna gifva lån, samt en stor förtjänst på Handels-Spekulationer.» II, s. 14.

³ »Beloppet af agio bestämmes nästan alltid i hvad mån sedelmassan är för stor emot sin fond. Således om agio är 100 %, så är sedelmassan, enligt allmänna myntopinionens dom, dubbelt större än den bör vara. Botemedlet är då indragning af sedelmassan eller ock ökning i fonden.» IV, sid. 11.

En sedelindragning och prissänkning vore skadlig för näringslivet och borde därför ej företagas. Däremot vore det ingen konst att göra en dylik. Det vore »en operation som lätteligen kan verkställas, till och med under al pari».¹ Författaren drager sålunda ut konsekvenserna af sina kvantitetsteoretiska åsikter² och inser att sedlarnas värde lika väl kan stå öfver som under myntmetallens värde. Det är första gången i den svenska litteraturen detta klart utsäges. Äfven i ett annat afseende drager förf. mer än vanligt var ut konsekvenserna af kvantitetsteorien, i det han ingående behandlar frågan om silfverfondens onödighet ur nominalistisk synpunkt. Utom Jöranson, som flyktigt berört denna och uttalat sig i nominalistisk riktning, var det egentligen endast Wappengren, som med närmare motivering tidigare häfdat denna ståndpunkt. Under tiden 1810—1818 var nödvändigheten att öka fonden och därmed sammanhängande problem en af de politiska hufvudfrågorna. Det är då ganska naturligt, att förf. till »Theoretisk Undersökning» fäster stor vikt vid bekämpandet af den s. k. »silfvervidskepelsen». Sedlarnas värde är helt oberoende af fonden. »Det är en barnslig och högst löjelig misstanka, att ett pappersmynt skulle ratas af allmänheten, som af Regeringen godkännes och emottages i alla contributioner och uppbörder.»³ Vidare anser förf., att »penningar icke böra äga något eget waruwärde . . . att till säkerhet för en sådan myntets gällande egenskap någon valuta, uppenbar eller förborgad, icke behöfwer wara disponerad, lika litet som för åtlöydaden af andra Lagar.»⁴ »Hwartil tjenar då detta döda Capital, denna Silfverskatt, som ligger förborgad i hwalfwen? Jo! swarar man . . . att upprätthålla Bankens credit på det att Bankens sedlar icke måge ratas; . . . hafwa wi ju hållit Bankens sedlar till godo både åren 1763 och 64, då de icke ens med kopparslantar kunde inlösas.»⁵ Slutsatsen blir, att »Silfverskatten, den må wara stor eller liten, är onödig».⁶

I »Critik öfwer Critiker» uttalas åsikter öfverensstämmande med de nu nämnda: »Opinions-wärde är ett förvillande konstord».⁷ I stället för allmänna opinionen borde man tala om »allmänna Wanwettet». Fonden kan så mycket mindre ha någon betydelse som » $\frac{7}{8}$ af Swenska Nationen har icke

¹ A. a. sid. 12.

² »— — det är myntets myckenhet eller förökade tillgång, men icke dess materia eller intrinseca waruwärde, som wållar det man kallar dyrhet.» A. a. sid. 6.

³ A. a. sid. 17.

⁴ A. a. sid. 7.

⁵ A. a. sid. 16.

⁶ A. a. sid. 17.

⁷ A. a. sid. 19.

minsta begrepp om någon silfwerfond i Banken».¹ Icke bara åsikterna, äfven ordval och vändningar äro så lika de i »Theoretisk Undersökning» förekommande, att det ej gärna kan råda något tvifvel om att de ha samma författare.

Som synes är framställningen i dessa båda broschyrer af stort intresse. Deras karaktär af stridsskrifter omöjliggör emellertid en systematisk behandling af penningteorien. Faktorer sådana som omloppshastighet och kreditmedel komma därför ej till behandling. En uppenbar svaghet är däremot, att penningbehovet förbises, så att författaren i sin ifver att plädera för en stabilisering af penningmängden glömmer bort att, vid en ökning i varumängden, äfven en ökning af penningmängden är nödvändig, om prisnivån skall hållas konstant. Vidare har förf. ej observerat, att sammanbindandet af sedelvärdet med metallvärdet har ett mycket väsentligt inflytande vid inträffande störningar i penningväsendet. I detta afseende är teorien underlägsen Wappengrens af år 1792, med hvilken den för öfrigt har många beröringspunkter.

I två andra broschyrer² framställas åsikter af mera »förtroendeteoretisk» natur och stridande mot kvantitetsteorien. I den ena betonas att »mynt-representantsedlar . . . kunna göra nytta i handel och byte, så länge nationens förtroende bibehåller dem i en efter deras nominativa värde oklandrad cirkulation».³ Den andra anser underbalansen vara orsak icke blott till kursstegringen utan också till sedlarnas värdefall.⁴ Det är dock härvid ej så mycket förtroendet som fondens förminskande, som direkt verkar sänkande på deras värde.

En annan anonym författare till ekonomiska ströskrifter år 1815 föreställer sig, att penningmängden direkt svarar mot varumängden; medan en tredje anser att »blott då kan en större eller lättare tillgång på penningar åstadkomma en högre kurs, när varan som köpes är utländsk». För öfrigt återfinnas i dessa skrifter olika nyanseringar af åsikterna om allmänhetens förtroende såsom nödvändigt villkor för sedlarnas värde.

Samtidigt med ofvannämnda broschyrer utkom »Förlägenheten i allmänna rörelsen» af prosten F. B. von Schwerin, riksdagens förnämsta auktoritet på penningväsendets område under ett par decennier. Enligt denne berodde

¹ A. a. sid. 17.

² I. Reflexioner öfver vår tryckande ekonomiska ställning. 1815.
II. Tankar öfver . . . sättet att utvidga exporten. 1815.

³ I, sid. 9.

⁴ Vid underbalans »måste nödvändigt hvad redbart är utgå, eller i brist deraf, dess ägande pappersmynt förlora dess hafda värde i samma förhållande, som redbarheten minskas.» II, sid. 1.

penningbristen främst på de häftiga växlingarna i den i Sverige cirkulerande sedelkvantiteten; således samma uppfattning, som förfäktades i »Theoretisk Undersökning . . .» Före 1812 hade den kolossala ökningen framtvingat en stark prisstegring, och det normala behovet af omsättningsmedel stigit. Detta ökade behof hade sedan ställts inför en betydligt minskad kvantitet, hvilken genom regeringens beslut skulle cirkulera äfven i Finland. Följden kunde då ej blifva något annat än penningbrist. En ytterligare sedelindragning skulle blott förvärra det onda. En realisation vore för öfrigt af mindre betydelse; hufvudsaken var, att man så godt sig göra lät undanröjde de orättvisor prisstegringen medfört. Framför allt borde alla skulder evalveras efter det penningvärde, som gällde, när skulden uppkom.

För öfrigt uttalar sig Schwerin i detta liksom i sitt följande arbete¹ rätt utförligt om penningteorien i allmänhet. Fastän han erkänner att kvantiteten är af betydelse för pengarnas värde, vill han likväl ingalunda på med på kvantitetsteoriens påstående om en proportionell eller öfverhufvud taget säker prisstegring vid inträffande penningökning. Ett värdefall inträffar först när kvantiteten vuxit så mycket, att allmänheten börjar draga i tvifvelsmål inlösningsens upprätthållande.² Penningens omloppshastighet fäster förf. mycket liten vikt vid och nämner den nästan aldrig. Till sist kan nämnas, att Schwerin, som studerat Hume och Smith, är på det klara med, att en låg penningränta ej beror på riklig tillgång på pengar utan på tillgången på kapital, hvilket är något reellt.

Kvantitetsteorien var emellertid ej utan försvarare. Den förfäktades i sin skarpaste formulering i en 1816 utkommen bok: »Försök till en ny Journal för Svensk Statistik». Den ängslan för penningvärdets upprätthållande, som rådde i landet på grund af silfverutströmningen anses grundlös, ty »Papperssedlar göra samma gagn, utan att någon sådan Banco-Fond eller särskildt valuta för dem är deponerad». Den enda värdebestämmande faktorn är kvantiteten,³ hvarför något agio på riksgäldssedlarna aldrig skulle ha inträffat, »om icke det missbruk med dem blifvit föröfvat, att de allt mer och mer till ett obestämdt antal utströddes».⁴ Den bland svenska författare rätt spridda åsikten om förtroendets inflytande på penningvärdet bekämpas på det ifrigaste.⁵

¹ Bidrag till kännedom af Fäderneslandet, 1817.

² Varorna stiga i pris, när »sedelutgifvningen blifvit utsträckt så långt, att man emotser omöjligheten eller osannolikheten att kunna inlösa sedlarna till det åsatta värdet.» Bidrag sid. 13.

³ »— det är icke myntets materia eller intrinseca värde, utan dess mängd, som bestämmer varuvärdet och vällar varornas stegring.» ⁴ A. a. III, sid. 42.

⁵ »Någon så kallad opinion kan fast mindre åberopas, som hela rikets allmoge har alldeles ingen och ³/₄ af ståndspersonsklasserna blott en oredig . . .»

I öfverensstämmelse med Lilienheim, hvars arbete förf. säger sig ej hafva känt till vid utarbetandet af ifrågavarande bok, häfdas, att en ökning af penningmängden ej kan ersätta den s. k. penningbristen. Grundläggande för penningpolitiken bör vara hållandet af en konstant penningkvantitet, hvilket är hufvudvillkoret för ernåendet af en fast prisnivå.

Som synes äro de åsikter, som här uttalas, de samma som framkommo i de båda broschyrerna föregående år. Samma brister vidlåda framställningen. Icke blott försummar förf. att taga hänsyn till kreditmedlens och omloppshastighetens betydelse, utan äfven penningbehovets inflytande förbises. Detta är så mycket egendomligare, som det på ett ställe säges, att »penningvärdet åtyder alla världens eviga Lag, att stiga eller falla efter tillgång och behof». I grunden är det således en återgång till den naiva kvantitetsteorien som presteras. I ett afseende beteckna emellertid de ifrågavarande tre arbetena ett väsentligt framsteg; de fasthålla konsekvent att kvantiteten allena bestämmer värdet af mynt och sedlar. Hvad de senare beträffar är sålunda inlöslighet fullständigt onödig. Att oinlösliga sedlar kunde hafva ett visst värde insågs visserligen redan af frihetstidens ekonomer; men flertalet af dessa liksom alla senare förf. med undantag för Wappengren och möjligen Jöranson, som dock kräfde »en säker garantie», ansågo de oinlösliga sedlarna, »Credit-Mynten», som rena skuldpapper, hvilkas värde därför afhängde af gäldenärens, d. v. s. bankens eller statens, säkerhet och den uppfattning allmänheten bildat sig härom. Hvarken Christiernin, Botin eller Runeberg, hvilka hafva den mest utformade uppfattningen under frihetstiden, draga ut konsekvenserna med hänsyn till penningväsendets ordnande. Man kan därför säga att intill 1815 förtroendet spelat åtminstone någon roll i alla framställningar af pappersmyntets teori utom Wappengrens, som framträdde mera isoleradt. Den rent nominalistiska uppfattningen, att pengarna erhålla sitt värde af sin penningfunktion, kom sålunda först då mera allmänt till uttryck i den svenska litteraturen.

I Svensk litteraturtidning för 1817 förekommer en längre recension af Statistiska Journalen. Recensenten, hvars åsikter kunna sägas vara typiska för den tidens penningteoretiskt intresserade, instämmer i hvad som uttalats om penningens värde i allmänhet, dock med en mycket viktig reservation. Det allmänna förtroendet anses vara en nödvändig förutsättning för att en sedel skall kunna tjäna som värdemätare och omsättningsmedel, och detta förtroende kan vinnas endast om sedeln representerar silfver eller någon annan växlingsvara.¹ Denna uppfattning delas ju af många moderna penningteo-

¹ »Af detta förtroende till pappersmyntet som metallrepresentativ, eger det sin hela förmåga att också gälla som warurepresentativ. . . . Ett pappersmynt, som icke lofwade

retici och torde således besitta en mer än vanlig lifskraft. När det gäller förklaringen af värdet hos pappersmynt, som utsläppas utan fond, tillgrip man då liksom nu den mera skrufvade förklaringen, att det var förhoppningen om en framtida inlösning som var afgörande.¹ Kvantiteten kommer därför att inverka på penningvärdet endast via förtroendet. Bättre än inlösning i silver anser recensenten inlösning medelst råg vara. Slutomdömet om Stat. Journalens penningteori blir följande: »Grundregeln i förf:s penninglära war alltså till sin hufwudsaksligaste del sjelf en abstraction och, såsom hwi-lande på ingen verklighet, falsk.»

I »Fragmenter rör. . . . statshushållning . . . » 1819 uttalas åsikter i nominalistisk riktning, ehuru penningteorien för öfrigt ej är föremål för någon behandling. Betecknande för författarens åsikt, att pengarna erhålla sitt värde af sin penningfunktion, är följande yttrande, särskildt dess sista del: »Pappersmynt med hwilka man kan lagligt betala sin skuld få ett värde endast af denna orsak. Också gälla de därför, at man med dem betalar sina skatter . . . en skuld, som ständigt förnyas. Det oundvikliga behofwet af et omsättnings- eller bytesmedel i borgeliga samhället, gifwer dem äfwen värde.»² Emellertid förekomma äfven yttranden, som göra det twifvelaktigt, om förf. helt öfvergifvit »förtroendeteorien» och ställt sig på den nominalistiska ståndpunkten.³ Dock förefaller det mig sannolikt, att det mera är uttryckssättet än åsikterna han har gemensamt med förtroendeteoretikerna.

En af riksdagens mera framstående politiker, som särskildt intresserade sig för penningväsendet och lifligt deltog i diskussionen om dettas omdaning, var G. F. af Wirsén. Hans penningteoretiska åsikter komma till uttryck i ett inför Vetenskapsakademien år 1822 hållet tal »om bankinrättningar». Någon enhetlig teori har han emellertid inte. Störst inflytande på sedlarnas värde har deras »credit»; äfven kvantiteten är dock af betydelse; dessvärre angifves ej hvarför. Oinlösliga sedlar, som ju sakna inre värde, böra därför undvikas; de äro underkastade ständiga värdeförändringar på grund af växlingar i kvan-

eller representerade hwarken metall eller någon annan generell wäxlingswara, skulle aldrig komma att gälla för något, hwilken stämpel det också bar; emedan förtroendet aldrig skulle fästa sig vid abstracta begrepp, grundade i blott imagination.» A. a. sid. 155.

¹ » — — förtroendet som gör den gällande hwilar då wid öfvertygelsen, att en sådan fond i framtiden anskaffas, nämligen en fond af den wäxlingswara, som är i myntsedeln lofwad.» A. a. sid. 157.

² A. a. sid. 80.

³ »Alldeles ofonderade papperspengar äro i sjelfwa werket otänkbara, och kunna icke ens i sjelfwa ögonblicket då de utgifwas hafwa något värde. Också äro alltid papperspengar fonderade på något åtminstone på deras utgifwares förtroende. Dylika papper äro intet annat än skuldsedlar.» A. a. sid. 81.

titet och förtroende. Ricardos och Says uppfattning att sedlarna hafva värde därför att cirkulationen behöfver omsättningsmedel, och att således kvantiteten är allena afgörande, bekämpar Wirsén på det ifrigaste. »Var det möjligt ens för England att hålla sina Bank-papper vid pari, sålänge dess politiska styrka var vacklande?»¹ utropar han och hänvisar till situationen 1809. Hufvudtanken i W:s teori torde vara uppfattningen af sedlarna som kredit-papper, ehuru den, som nämnts, ej genomföres konsekvent med uteslutande af kvantitetsteoretiska åsikter. För öfrigt är att anteckna hans ingående och intressanta, men mycket egendomliga undersökning af »dinamica monetaria».

Den naiva kvantitetsteorien, med dess påstående om en mot penningökningen proportionell prisstegring, fick allt fler motståndare, men inga anhängare. I vanliga fall låg den enda motiveringen för kritiken i erfarenheten, hvarvid man framför allt pekade på den stora ökning i silfvertillgången som inträffat efter Amerikas upptäckt, utan att priserna stigit i samma grad. Denna uppfattning förfäktas af Posse i »Betraktelser öfver åtskilliga ämnen uti Stats-hushållningen» 1823. Någon undersökning, huruvida den af Adam Smith gifna förklaringen (hvilken äfven biträdts af von Schwerin), att handelns tillväxt delvis kompenserat ökningen i penningmängden, kunde vara riktig, förekommer dock ej. Detta är så mycket egendomligare som man hos Posse finner den dittills klaraste uppfattningen af penningbehovets, omloppshastighetens och kreditens betydelse. Som exempel kan nämnas följande uttalande: »Behovvet af mynt beror af landets varumängd, befolkning, hinder för kommunikationer samt creditväsende. Der myntet cirkulerar blott en gång om året, fordras 12 ggr större rörelse-capital, än på ett annat ställe, der omsättningen årligen sker 12 ggr . . . Der den allmänna och enskildta crediten är stadgad och utvidgad, der fordras mindre cirkulerande mynt, än der crediten och dess fördelar antingen saknas eller lemnas obegagnade.» Botemedlet mot penningbrist anser Posse därför ligga i en ökad kreditanvändning.

I en samtidigt med Posses arbete utkommen liten bok »Anförande till Finance-comitéen», 1823 af M. Björnstjerna, en af adelns förtroendemän och sedermera ordf. i bankouts-kottet, påträffas en del intressanta uttalanden, som ganska väl återgifva den allmänna uppfattningen i hithörande frågor. Då »Financecomitéen» hade till uppgift att bringa reda i landets penningväsen, yttrar sig förf. helt naturligt utförligt om olika realisationsförslag, deraf fördelar och nackdelar. Liksom Schwerin finner han det onda främst ligga i sedelkvantitetens ombytthet. Men i motsats till denna ingår han på en när

¹ A. a. sid. 29.

mare undersökning af de för penningvärdet bestämmande faktorerna. Dessa befinnas vara »1) Sedelstockens mer eller mindre storlek relativt till dess garanti, 2) Handelsvägen.»¹ Det förra anses vara till fullo bekräftadt af erfarenheten från 1809. Äfven den andra faktorns betydelse hade visat sig flera gånger de senaste åren, då sedelkvantiteten och fonden tidvis varit konstanta men växelkursen, hvilken betraktas som en barometer för penningvärdet, varierat betydligt.² Däremot förnekar Björnstjerna bestämt, att »myntets värde beror allena af rörelsens större eller mindre behof deraf».³ En ökning af sedelstocken kunde visserligen vara farlig, men ej genom att i och för sig drifva upp priserna, utan därigenom att den »lätteligen skulle kunna rubba förtroendet till Bankens sedlar och, som det icke behöfdes mera än detta, för att till inlösen påskynda hela massan deraf . . . kunde saken blifva vådlig icke allenast för Bankens Credit, men till och med för dess existence».⁴ Ett förminskande af fonden skulle förorsaka ett värdefall hos sedlarna ända ned mot ren värdelöshet.

Björnstjerna är, som af ofvanstående framgår, en konsekvent förnekare af kvantitetsteorien. I ett afseende skiljer han sig emellertid från dennas motståndare i utlandet. Det är beträffande omloppshastigheten, hvilken Tooke och hans skola ansåg bero af penningmängd och penningbehof samt deras förändringar. Här intager B. ungefär samma ställning som Lilienheim, men presterar en klarare motivering. Då omloppshastigheten helt är beroende af landets utveckling i kommersiellt hänseende,⁵ kan penningbristen ej afhjälpas på annat sätt än genom en ökning af rörelsekapitalet. Detta bör dock ej ske medelst ökad sedelemission, hvilket skulle äfventyra sedlarnas värde; dessa böra tvärtom hållas i en fix proportion till fonden. I stället borde man skapa omsättningsmedel genom utgifvande af statsobligationer, lämpade för detta ändamål. Så länge dessa hade tillräcklig säkerhet och därför kreditvärdighet kunde de ej falla i värde och skulle därför ej heller »uppgaga varuvärdet till öfverdrifven höjd, som bevisas af egen samt andra länders erfarenhet». Man finner här i sin renhet uppfattningen, att omsättningsmedlen icke intaga någon sär-

¹ A. a. sid. 19.

² Jfr Brisman, Realisationsfrågan 1808—1834. I, bil. I.

³ A. a. sid. 22.

⁴ A. a. sid. 11.

⁵ »Af missförstånd har man trott rörelsekapitalets belopp vara af mindre vikt än hastigheten af dess omsättning. Men dess hastighet hvarken ökas eller minskas af rörelsekapitalets större eller mindre belopp, utan beror endast på Handels, Näringarnes och Jordbrukets mer eller mindre lif; . . . Ju större dessutom ett Rikes territorialomfång är, relativt till dess folkmängd, desto större bör äfven quantum af dess rörelsecapital vara, så att kvantiteten deraf kan ersätta den bristande celeriteten i omsättningar.»

ställning bland statens skuldpapper. Ganska intressant är att jämföra Björnstjernas förslag med den på en missuppfattning af kvantitetsteorien hvilande agitation, som 1917 bedrefs i Tyskland för ökad användande af checken, hvarigenom sedelstocken skulle kunna minskas och priserna hållas nere.

I motsats till de flesta tidigare författare, dock med undantag särskildt för Runeberg, behandlar B. penningvärdet och dess förändringar under ett system med inlösliga sedlar och silfvermynt. Underbalans i handeln skulle medföra utvandring af silfret utan att någon kraft för återförandet af detta skulle träda i verksamhet. Smith, Say och Ricardo, hvilka B. ingående studerat, hade visserligen påstått motsatsen, men deras uttalanden gällde endast de stora länderna. Det silfver, som kunde flyta ut från Sverige, skulle på grund af sin ringa kvantitet ej sänka silfvervärdet på världsmarknaden och därför någon skillnad i värde i Sverige och utlandet ej uppkomma; alltså ingen tillbakaströmning. Egendomligt är att författaren, om än ej kvantitetsteoretiker, ej inser, att denna värdeskillnad skulle uppstå genom silfvervärdets höjande i Sverige, när kvantiteten tillräckligt minskats.

Ännu ett ganska intressant ekonomiskt arbete utkom 1823, nämligen Granbergs »Öfversigt af Sveriges Penningväsende», där en skildring lämnas af vårt penningväsendes utveckling intill 1823. Förf. är kvantitetsteoretiker, dock utan någon större originalitet; penningvärdet beror af kvantiteten i förhållande till behovet. På 1760-talet berodde det hastiga priset på att den cirkulerande sedelstocken minskades mera, än indragningsprocenten angaf, då sedlarna undan gömdes på spekulation.. År 1810 hade däremot något dylikt ej förekommit; då sedelstocken stigit 50 % mer än växelkursen, hvilken förf. anser visa prisnivåns stegring, måste följaktligen handelsomsättningen hafva varit ovanligt stor; detta var också fallet, särskildt genom den enorma transitohandel från England till kontinenten, som kontinentalsystemet medförde. Den så omdebatterade »penningbristen» berodde enligt Granberg på den osäkerhet, som de ständiga växlingarna i penningvärdet medförde.

En klar uppfattning af den dåtida populära uppfattningen af penningproblemen får man vid ett studium af Statsekonomisk Tidskrift 1823—24, särskildt dess insändare. Den första iakttagelsen är att frågan om banker och kreditkassor samt obligations- och sedelemissioner tilldrager sig största intresset. Sedlar likaväl som obligationer böra utgifvas mot »fullgod underpant» och »utgifvas till Jordbrukets och Näringarnes uppkomst och förbättring». I så fall äro de säkra och kunna ej förlora i värde. Allmänt anses att kvantiteten därvid ej spelar någon roll. Man intresserar sig ej för kvantitetsteorien.

Den ende, som ingår på en behandling af denna, presterar en kritik analog till Jöransons och Boijes.¹ »Det är brist på waror, som höjer deras pris.» »Den köpande allmänheten lär icke af lättsinnighet uppjaga waruprisen endast därför, att den äger mycket penningar.» Äfven den rent nominalistiska uppfattningen har emellertid försvarare. I en broschyr om »Penningvärdets natur» år 1823 gör sig M. Benedicks till tolk för åsikter, som i stort sedt öfverensstämma med författarens till »Theoretisk Undersökning.»

För att råda bot på oredan i penningväsendet och särskildt afhjälpa penningvärdets ostadighet och kreditnöden tillsattes 1822 en »Finance-Comité, som innefattade nästan allt hvad landet ägde af sakkunskap på området, t. ex. Rosenblad, Wirsén, Björnstjerna, Skogman, Schwerin, Schwan m. fl. I instruktionen yttrade konungen bl. a., att pappersmyntet hade två egenskaper, att cirkulera i rörelsen lättare än det hårda myntet och att »bero af opinionen». Denna uppfattning delades i hufvudsak af kommittén, som i sitt utlåtande af 1823 föreslog en realisation genom upptagande af inlösningsen till sedlarnas dåvarande silfvervärde. I ett till kommittén afgifvet yttrande förklarar Skogman, att »utan tvifvel kan det teoretiskt bevisas, att ett pappersmynt, utgifvet på goda hypothecker . . . bör vara lika säkert och oföränderligt, som guld och silfver, men det är just säkerheten mot missbruk, som inga garantier hittills förmått gifva och som kunnat vinnas endast genom den praktiska appellen till metallisk valuta», och detta var nog äfven majoritetens åsikt. Anmärkningsvärdt är, att uppfattningen, att pengarna måste ha ett varuvärde eller kunna utbytas mot ett dylikt, fullständigt öfvergifvits, så att man ej talar om förhoppningen på en framtida inlösen. Man har sålunda i detta afseende ställt sig på den ståndpunkt som intogs af frihetstidens ekonomer, särskildt Christiernin och Runeberg. I fortsättningen skiljer man sig emellertid från dessas framställning. Sedlarna betraktas konsekvent som ett kredit- eller skuldpaper, hvars värde beror af deras säkerhet. Inlösligheten tjänar endast att sammanbinda detta värde med ett visst metallvärde. Fonden ökade naturligtvis säkerheten, men var ingalunda nödvändig. Om t. ex. inlösningsen upptoges under sådana förhållanden, att hela bankens metalliska kassa tömdes, skulle »de bancosedlar, som återstodo, . . . långt ifrån att sakna allt värde, äga ett ganska stort genom säkerheten i Bankens fordringar och behovet för rörelsen».² Att man här nämner äfven rörelsens behof visar att konsekvenserna af hufvudpunkterna i den af kommittén förfäktade teorien ej utdragits, utan att reminiscenser från kvantitetsteoretiska resonemang kvarstå. Någon betydelse för öfrigt

¹ A. a. N:r 12.

² Betänkandet, sid. 33.

kan man ej tillmäta detta tillägg. Kommittén gillar ej kvantitetsteorien, äfven om direkt polemik mot densamma ej förekommer, utan fäster sig mindre vid »rörelse-capitalets quantitet än dess kvalitet». Skillnaden i förhållande till den härskande teorien under frihetstiden är sålunda, att, medan man då i regel förenade en kvantitetsteoretisk uppfattning i allmänhet med en uppfattning af de oinlösliga sedlarna som kreditpapper, så betraktas nu alla sedlar, ej blott de oinlösliga, konsekvent som kredit- och skuld-papper. Under frihetstiden ansåg man i regel, med undantag dock för Runeberg, de inlösliga sedlarnas värde bestämt af myntvärdet utan att analysera kvantitetens betydelse därvidlag. I den nuvarande teorien får förtroendet en central ställning, såsom den värdebestämmande faktorn. Möjligen skulle man kunna säga, att kommitténs åskådning och den rent nominalistiskt-kvantitetsteoretiska, som kommer till uttryck i broschyrerna af 1815 och i Statistiska Journalen, är ett fullständigande af de två teorier, som, ehuru i grunden oförenliga, mer eller mindre finnas samtidigt hos frihetstidens kvantitetsteoretiska författare, särskildt Botin såsom den mest typiske. Som redan nämnts är emellertid den i Statistiska Journalen framställda kvantitetsteorien, som ju i hufvudsak öfverensstämmer med Wappengrens af 1792, i flera afseenden ofullständigare än frihetstidens, då den ej tager hänsyn till penningbehovet, d. v. s. varusidan, och ej heller till omloppshastighetens och de rena kreditmedlens inflytande. Detta hindrar dock ej att den genom sitt konsekventa fasthållande af den nominalistiska synpunkten betyder ett fullföljande af de ansatser i denna riktning som gjordes under frihetstiden och därför i detta afseende betecknar ett stort framsteg, eftersom nominalismen med logisk nödvändighet följer af kvantitetsteorien och egentligen blott är en beståndsdel af denna.

Mot slutet af 1820-talet började utsikterna för en realisation af banco-sedlarna att ljusna. Den ekonomiska situationen i landet hade förbättrats och silfverutströmningen upphört. Många varnade emellertid för ett allt för snart upptagande af inlösningen. Bland dessa märkes Gustav Hierta,¹ som emellertid fäster stor vikt vid att pappersmyntsperioden bringas till slut; för Hierta är allt slags papperspengar en styggelse. »Mynt är ej ett tecken, ej ett mått utan en till utbyte allmänt antagen vara.»² Han afvisar också bestämdt alla teorier, som grunda myntets värde på något annat än dess varuegenskap. Att sätta rörelsekapitalet i förhållande till varornas mängd är felaktigt, bl. a. därför att växlar o. d. kunna ersätta mynt. Sedlarna jämsställas nästan fullständigt med kreditpapper i allmänhet; deras värde beror af den

¹ »Om Mynt, Banker och Riksgäld» 1828.

² A. a. sid. 4.

kredit de äga, hvilken å sin sida »beror af sedlarnes ordentliga inlösning och man har sett Banker, som haft denna kredit till den grad, att de länge rört sig med till 40 ggr så mycket, som deras reella myntfond varit, emedan deras utlåning blifvit klokt bedrifven». ¹ Anmärkas bör att Hierta är på det klara med att en stark sedelemission kan depreciera ej blott sedlarna själfva utan äfven metallmynten. ² Att intresset för bankorganisationsfrågor på 1820-talet var stort, hvilket redan nämnts, framträder äfven i detta arbete, hvaraf största delen ägnas åt dithörande spörsmål. Däremot förekommer ingen diskussion af ränteproblemet.

Om 1800-talets liksom om 1700-talets ekonomiska litteratur i Sverige gäller, att den till allra största delen utgjordes af dagspolitiska inlägg, medan vetenskapliga arbeten af mera systematiserande natur höra till sällsyntheterna. År 1829 utkommo emellertid två dylika. Lars Georg Rabenius utgaf en »Lärobok i National-Ekonomien», som erbjuder mycket af intresse, om än förf. ej besitter någon större originalitet. Hvad penningteorien beträffar måste han anses stå kvantitetsteorien ganska nära. En ökning af penningmängden höjer varuprisnivån, om penningbehovet är oförändradt. Dock kunna omloppshastigheten ³ och kreditmedlen utöfva ett utjämnande inflytande. ⁴ Grunden till penningens värde finner Rabenius i deras penningfunktion, ej i något inre värde; ⁵ »man äger säkerhet derom att de utan omgång kunna användas i handel ochandel». ⁶ Konsekvent fasthålls dock ej detta. Förtroendet tillskrifves ett visst inflytande. Om banken förvaltas illa, så att misstroende uppkommer, »ratas bankmyntet». »Sedel Bankers credit beror helt och hållet på . . . deras sedlars ordentliga inlösen med hårdt mynt.» ⁷ Liksom Hierta anser Rabenius, att silfverfonden blott behöfver uppgå till en bråkdel af den utelöpande sedelstocken.

Större originalitet visar C. A. Agardh i »Granskning af statsekonomiens grundläror»; han har studerat alla mera framstående utländska författare,

¹ A. a. sid. 17.

² »Utställandet af creditsedlar gör myntet mindre begärligt. Då metallmyntet blifver mindre behöfligt faller dess värde, ty det är en vara och intet tecken: beror alltså af efterfrågan.» A. a. sid. 19.

³ »Samma penningssumma kan nemligen vara tillräcklig äfven för en större varucirkulation, emedan under en liflig penninge-cirkulation, rörelsecapitalet liksom multipliceras, d. v. s. verkar lika som detta Capital vore större.» A. a. sid. 87.

⁴ »Då man saknar penningar, suppleras deras brist af Crediten.» A. a. sid. 91.

⁵ »I penningar finnes ett allmänt antageligt och användbart genvärde, ej för deras intrinseca värde som njutningsmedel eller vara, utan i och för deras egenskap af penningar.» A. a. sid. 78.

⁶ A. a. sid. 81.

⁷ A. a. sid. 296.

men är ej ense med någon af dem. Dessvärre sammanhänger Agardhs penningteori så nära med hans svårfattliga värdelära, att någon närmare redogörelse här ej kan komma i fråga. Nämnas bör dock att han skiljer på myntets värde som vara och dess värde som penning.¹ Samma uppdelning göres ju gällande af flera af de ofvannämnda förf. och tyckes sålunda vara mycket spridd på 1820-talet. Vidare är A. på det klara med att ett lands penningbehof är beroende af folkets betalningsvanor; myntets effektivitet ökas genom större omloppshastighet samt »anvisningar på mynt» och »quittning af mynt». Hufvudsaken i hans penninglära är, att pengarna ej böra ha något inre värde; detta motiveras dock ej medelst hänvisningar till kvantitetsteorien, som han ej gillar, ehuru den utan tvifvel haft stort inflytande på hans åsikter.

I ett företal till Björnstjernas från engelska öfversatta arbete: »Engelska statsskulden», 1833, framstår Agardhs uppfattning af penningarnas natur klarare än i det föregående. Han skrifver t. ex.: »Statspapperen äro ett slags mynt, endast däruti skildt från det vanliga, att det löper med ränta.»² Detta öfverensstämmer ju med, hvad nästan samtliga föregående författare 1810—30 förfäktat mer eller mindre och utgör i själfva verket en logisk konsekvens af åsikten om sedlarna som rena skuld- eller kreditpapper.

Förbättringen i landets ekonomiska tillstånd, jämvikt i handelsbalansen o. d. gjorde, att den så omdebatterade realisationen syntes mindre svår att åstadkomma, än man trott ett tiotal år tidigare. Många författare, som då motarbetat densamma främst på grund af den skada näringarna skulle haft af en ytterligare åtstramning på penningmarknaden, började nu öfvergå till andra sidan och påyrka en stabilisering af penningvärdet genom ett försiktigt återupptagande af inlösningsen. von Schwerin, som 1815 ej velat veta af något dylikt, var kanske den, som inlade de största förtjänsterna vid realisationens genomförande, hvilket skedde 1834. Nu hade således den nästan halfsekkellånga perioden med ett oinlösligt pappersmynt öfvervägande eller uteslutande i rörelsen gått till ända.

Ser man tillbaka på penninglitteraturen under denna tid, finner man, att denna situation tydligt afspeglas. Det är endast i »Financkekomitténs» utlåtande man finner en teori för penningvärdet hos ett inlösligt sedelmynt, medan man för öfrigt nästan helt och hållet sysselsatte sig med det rena pappersmyntet och utsträckte lagarna för detta till att gälla äfven de inlösliga sedlarna. Detta sammanhänger med, att det liksom under frihetstiden varit rådande missförhållanden, som förmått författarna att taga pennan i handen, och att

¹ »Mynt som vara är ... något annat än myntet som bytesmedel.» A. a. sid. 55.

² A. a. sid. 9.

hufvudsyftet med skrifterna varit framläggande af reformförslag till bristernas afhjälpande eller stundom förebyggande; det teoretiska resonemanget, där det öfverhufvud taget finnes, föres därför ej längre än som anses nödvändigt för det behandlade specialfallet. Så förklaras hvarför man mera kom att sys-selsätta sig med huru banken skulle kunna skaffa och behålla för inlösningen tillräckliga fonder, än med en undersökning, huruvida fonden såsom en källa till förtroende verkligen var nödvändig för penningvärdets upprätthållande, eller om möjligen den nominalistiska uppfattningen kunde vara riktig. Af liknande skäl kommo skrifterna 1814—17 ej att syssla med en undersökning öfver »dinamica monetaria», huru en öfverremission först verkar lifvande men sen leder till bakslag, utan gingo ut på att tinna medel till den s. k. penningbristens afhjälpande.

Då den penningteoretiska litteraturen åren 1809—17, som till stor del stod på kvantitetsteoriens grund, uteslutande bestod af dagspolitiska inlägg, förefaller det förvånande, att vid riksdagsdebatterna helt andra åsikter blefvo dominerande. Att döma af Brisman¹ förekom före 1817 endast ett fåtal spridda uttalanden i kvantitetsteoretisk riktning, hvilka ej tillmättes någon betydelse. Af en man som Schulzenheim, som åtnjöt stort anseende för sakkunskap i finansfrågor, kunde man annars hafva väntat sig yttranden i kvantitetsteoriens anda. Mindre egendomligt, än hvad Brisman föreställer sig, torde det däremot vara, att Wirsén i finansberedningens betänkande 1817 klart och tydligt framlägger åsikter i kvantitetsteoretisk riktning, hvilka att döma af riksdagsprotokollen dessförinnan varit nästan okända eller i hvarje fall oklart formulerade. Mycket af det som i detta betänkande påpekas t. ex. angående värdeväxlingarnas skadlighet och »penningbristen» som en följd af dessa hade redan åren förut lika fullständigt klarlagts i litteraturen,² ja återfinnes redan i skrifterna från 1760-talet. Vid ett antagande rörande Wirséns källor, bör man därför ej, som Brisman gör, blott hänvisa till erfarenheten från 1776 års realisation och till den utländska litteraturen, utan äfven, och med minst lika stor rätt, till den svenska.

De utländska förbindelserna synas denna period hafva varit ganska lifliga. Påfallande är det stora intresse man hyste för England; knappast något arbete förekommer, som ej innehåller hänvisningar till och jämförelser med Englands näringslif och näringsväsen. Stort inflytande från någon viss engelsk nationalekonom kan dock ej spåras, möjligen med undantag för Ricardo. Det är i stället J. B. Say, som haft största betydelsen för de svenska ekonomernas

¹ »Realisationsfrågan 1808—34», I.

² Jfr t. ex. de ofvannämnda skrifterna af år 1815 och 16.

åsikter. Egendomligt nog finner man, trots detta, ingen fullödig representant för kvantitetsteorien, såsom den föregående framställningen ger vid handen. Betecknande är att kreditens och omloppshastighetens betydelse klarast framhäfves af de författare, som mer eller mindre gifva den allmänna opinionen hedersrummet bland penningvärdets bestämningsgrunder.

Emellertid stodo ej heller kvantitetsteoriens motståndare på höjden med sina utländska kolleger. De framkommo ej med de kraftiga argument, som Tooke och hans lärjungar samtidigt eller något senare framlade, utan nöjde sig med att hänvisa till erfarenheten, som de ansågo jäfva kvantitetsteoriens påståenden. Det kraftigaste angreppet kom utan tvifvel från C. L. Jöranson, som efterlyste ett bevis för den påstådda proportionaliteten mellan penningmängd och prisnivå, och som mellan dessa båda insköt begreppet *köpkraft* eller kanske rättare »*köplust*».

Förvånande är den stora betydelse opinionen, förtroendet, intager i de flestas penningteori, i det denna enda faktors liksom själfklara betydelse ej sällan leder till uppställande af mot hvarandra stridande förklaringsgrunder för penningvärdet af författare, som ej kunna förneka penningmängdens och penningbehovets inflytande. Någon direkt gruppering af författare, såsom anhängare eller motståndare till kvantitetsteorien, är ej möjlig; man skulle få inskränka sig till att sammanföra dem, som erkänna, resp. förneka, penningkvantitetens omedelbara inflytande på priserna, men torde man i så fall få allt för heterogena grupper, medan dessutom flera vore omöjliga att placera.

Fastän kvantitetsteorien ej funnit något fullödigt uttryck hos de svenska ekonomerna under ifrågavarande period, skulle likväl den lifliga diskussionen öfver penningteoretiska frågor, där hvar och en fäste uppmärksamheten på någon intressevärd faktor, säkert blifvit fruktbärande för teoriens vidare utveckling, om ej det allmänna och vetenskapliga intresset till stor del vändt sig åt andra håll; hela spörsmålet om penningens värde miste sin aktualitet, och därmed förlorade kvantitetsteorien sin betydelse icke blott för dagsdiskussionen utan äfven mer eller mindre för de vetenskapliga, nationalekonomiska arbetena. På 1880-talet, då intresset för hithörande frågor ett slag vaknade upp, talade man med ett visst förakt om dem, »som ännu hylla den s. k. kvantitetsteorien».

Tiden 1834—1870.

Nu hade man således äntligen fått reda i det svenska penningväsendet. Det gällde då att se till, att sådana åtgärder träffades, som kunde trygga den nyvunna säkerheten. Enligt mångas mening hade orsaken till utvecklingen

efter 1810 varit bankväsendets bristfälliga organisation, hvarför man inriktade sig på en förbättring af denna. Denna oppositionsriktning, som särskildt gjorde sig gällande på 40-talet, anklagade sedelemissionen för kriserna och använde kvantitets- och currency-teorien som krisförklaring. Man hänvisade till att utsläppande af ett oinlösligt pappersmynt höjde varuprisen och att, när sedan indragning skedde, penningbrist måste uppstå. Skillnaden mellan inlösliga och oinlösliga sedlar fäste man ringa vikt vid. Från denna synpunkt blef således problemet en reglering af riksbankens och privatbankernas sedelutgifning.

Som vanligt kom diskussionen ej i gång, förrän de aktuella händelserna gäfvö anledning därtill. Detta dröjde emellertid ej länge. Under 1840-talets första år började bankens silfverkassa att strömma till utlandet, hvarvid uttagningarna af silfret ledde till en motsvarande minskning af sedelstocken. Härvid inträdde dock en förskjutning i förhållandet mellan denna och bankfonden, hvilket ansågs i högsta grad riskabelt.

Den centrala frågan blef hur inlösningen skulle kunna uppehållas; antingen måste man förhindra silfverutströmningen och öka bankens silfverbehållning eller också måste sedelstocken minskas. En viss proportion mellan sedelstock och silfverkassa ansågs nödvändig; men hvilken? Därom rörde sig diskussionen. Detta var emellertid blott ena sidan af denna. Den andra aktuella frågan var penningbristen, dess orsaker och afhjälpande. Som redan nämnts såg man i regel orsaken i en dålig bankorganisation och hjälpmedlet i ett förbättrande af denna. Vid debatterna härom hade currency-teorien till att börja med stor betydelse men förlorade så småningom i inflytande. Betalningsmetoderna hade utvecklats afsevärdt de sista årtiondena; kreditmedlen spelade en allt större roll. Medan reformförslagen förr åsyftat ett stabilare penningväsen, blef målet nu en modern kreditorganisation. Beträffande mynt och delvis äfven sedlar accepterade man kvantitetsteorien, men då denna var mindre väl utbildad för förhållanden af den art, den moderna kreditushållningen skapade, kom den ej att intaga någon mera framträdande plats i diskussionen. Ett utbyggande af densamma till motsvarighet med den nya situationen kunde nämligen ej komma ifråga, förrän de olika kreditpappernas och betalningsmetodernas betydelse för kreditväsendet klarlagts. Begreppet omsättningsmedel, som tidigare nästan sammanfallit med begreppet pengar, blef nu till en början obestämdt. Men därmed blef det också något oegentligt att tala om kvantiteten af omsättningsmedel; dylika tillskapades ju genom hvarje transaktion, som ej omedelbart reglerades. I sträfvandet att få klarhet öfver hvad som bestämmer kreditens utsträckning, kunde man ej undgå att komma in på ränteteorien;

en korrekt sådan var ju en förutsättning för en riktig uppfattning af bankernas inverkan på priser och konjunkturväxlingar. Allt detta gjorde att diskussionen mera kom att röra sig på områden, som ur kvantitetsteoriens synpunkt måste betecknas som periferiska och endast mera indirekt gällde denna teori.

Det första arbetet av intresse under ifrågavarande period var »En blick på Handels- och Penningställningen i Sverige» af F. A. Ewerlöf, som utkom 1844. Enligt denne berodde »penningbristen» på att sedelstocken minskats och omloppshastigheten aftagit; för öfrigt intager förf. en kvantitetsteoretisk ståndpunkt, dock utan att närmare diskutera de därmed sammanhängande problemen. Anmärkas kan, att Ewerlöf, utgående från att ett visst behof af omsättningsmedel alltid finnes, kommer till det resultatet, att sedlarna skulle bibehålla sitt värde, oafsedt inlösligheten.¹

Större uppmärksamhet förtjänar »Om penningebristen och penningeväsendet», 1845, innehållande den diskussion, som 1842—45 förts i »Svenska Biet» mellan Junius och Julius, bakom hvilka pseudonymer dolde sig J. Forselius och C. A. Agardh. Den förre förnekade helt och hållet, att någon penningbrist föreläge; det onda bestod nämligen i »kreditbrist», som uppkommit genom öfverremission af sedlar, däraf följande prisstegring² och spekulation, hvilket slutat med en kris. Den så mycket omdebatterade silfverutströmningen berodde just på denna höjning af prisnivån, hvilken stimulerande importen men hindrade exporten och på så sätt framkallade underbalans. Forselius står sålunda på currency-teoriens ståndpunkt. Konsekvent är han emellertid ej; den från A. Smith och »banking principle» härstammande uppfattningen, att rörelsen ej kan upptaga mer än en viss kvantitet sedlar, återfinnes äfven hos honom; han försummar sålunda att taga hänsyn till den depreciering af myntvärdet som blefve följden, hvilket ju äfven framstår i hans förklaring af silfverutströmningen.

Enligt Agardh är underbalansen i handeln det primära. För att skydda sin silfverkassa hade banken företagit inskränkningar af sedelstocken, däraf penningbristen. Botemedlet låg därför i en ökning af omsättningsmedlen, hvilket skulle upphjälpa näringarna, förbättra handelsbalansen och därigenom

¹ Sedlarna »måste alltid quarblifva till ett belopp som svarar mot rörelsens behof; och af denna orsak skulle de äfven om icke en enda silfverriksdaler kunde erhållas ur Bankens hvalf, bibehålla sin kurs, så länge Banken blott icke genom en oklok sedelutsläppning rubbade den behöriga jemnvgiten emellan tillgång och behof.» A. a. sid. 54.

² »Med realisationen skapades en hop kreditanstalter, hvilka dels satte den redan befintliga penningstocken i lifligare rörelse, dels bragte nya kapitaler i omlopp till flera millioner. Penningtillgången här i landet tog derigenom ett stort försprång framför produktionen och verkan deraf blef nödvändigt varuprisernas stegring.»

stoppa silfverexporten. Med Sveriges dåvarande penningssystem kunde emellertid ej sedelmängden ökas i tillräcklig grad, om inlösningen skulle uppehållas, utan borde man enligt engelskt mönster utgifva räntebärande statsobligationer.¹ Att låta privatbankernas sedlar ersätta bristen, vore ej rådligt, då deras värde lika väl som riksbankssedlarnas vore beroende af silfverfonden.²

Som synes rör sig hela diskussionen på ett område utanför kvantitetsteorien. Dennas grundtankar, t. ex. att en ökning af penningmängden höjer prisnivån och att omloppshastigheten är en faktor af samma betydelse som kvantiteten, anses som självklara och underkastas ej ens diskussion. Det som intresserar, är hvilken proportion som bör finnas mellan sedelstock och silfverfond, hur bankväsendet skall organiseras o. d. Följden blir också att konsekvenserna af kvantitetsteorien ej fullt utdragas, hvilket särskildt framträder hos Agardh, helt naturligt då han står ganska nära den mot kvantitetsteorien stridande »banking principle».

En närmare belysning häraf förekommer i hans arbete »Om det skottiska banksystemet», 1845, där olika kredit- och betalningsmetoder ingående undersökas. Klart framgår det hur främmande Agardh, liksom väl de flesta andra författare, redan hunnit bli för currency-teorien och dess ensidiga betraktande af mynt och sedlar. Stridsfrågan mellan denna teori och »banking principle», huruvida bankerna kunna öka sedelcirkulationen eller denna bestämmas af rörelsens behof diskuteras, hvarvid Agardh intager en egendomlig mellanställning. Sedelstocken varierar ej efter behovet, ej heller kan den genom några som helst täckningsbestämmelser rationellt regleras. Den riktiga lösningen vore öfvergång till ett banksystem med depositioner och checkbetalning, hvarigenom myntet blefve öfverflödigt och omsättningsmedlen komme att rätta sig efter behovet.³

Som man ser har här kvantitetsteorien fullständigt öfvergifvits; det är ej alls tal om kvantiteten omsättningsmedel. Ofullständig är dock Agardhs

¹ »England har ett dubbelt rörelsekapital, det stora, eller de räntebärande papperen, och det lilla, eller det egentliga myntet. Dessa båda kompensera hvarandra och så snart det lilla börjar att lida brist eller förminskas, träder det stora ned och fungerar i dess ställe.» A. a. sid. 35.

² »Hvilar icke förtroendet till hela det öfriga rörelse-kapitalet ytterst på den metalliska valuta, som är upplagd i Banken, och kan detta väl utsträckas i samma mån Bankens metalliska fond förminskas?» A. a. sid. 64.

³ »Det gifver penningtillgången den största grad af elasticitet, i det den rättar sig helt och hållet efter rörelsens behof, ökas och minskas med detta, och icke tvrtom, såsom i det allmänna Banksystemet.» A. a. sid. 60.

teori ännu mera ur den synpunkten, att han ingenting nämner om räntan. I annat fall kunde han kommit den enkla kvantitetsteoriens verkliga brister på spåren.

Samma år som Agardhs arbete utgaf C. D. Skogman sitt stora verk »Rikets Ständers Bank», där han lämnar en skildring af riksbankens historia från dess grundande till och med omorganisationen 1844—45. De då antagna bestämmelserna voro direkt kopierade efter Peels Bancact 1844 och hvilade sålunda på currency-teoriens grund. Upphofsman till den nya bankordningen var just Skogman, som ända sen sin utländska resa 1813 med uppmärksamhet följt den engelska diskussionen i penning- och bankfrågor. Emellertid är han ej, som man af hans ställning till frågan om bankens organisation skulle kunna vänta, någon anhängare af kvantitetsteorien i sin helhet, ehuru hans skildringar af tidigare tilldragelser inom det svenska penningväsendet ej sällan äro byggda på kvantitetsteoretiska förutsättningar. Fonden såsom en källa till förtroende och säkerhet för ett stabilt penningvärde spelade för honom mycket stor roll. Full klarhet öfver hans åsikter kan man dess värre ej få. Hos Skogman liksom de flesta samtida författare på detta område berördes frågan om penningvärdets orsaker alltid mera i förbigående, medan hufvudämnet var de praktiska bankpolitiska åtgärderna för inlöslighetens upprätthållande och rörelsens förseende med ett tillfredsställande omsättningsmedel. Något gifvande teoretiskt resonemang finner man ej; det har därför ej synts lämpligt att här upptaga till behandling de talrika skrifterna på bankväsendets område, äfven om de här och hvar innehålla ett yttrande af gillande eller ogillande af den ena eller andra sortens kvantitetsteori. Väl skulle dessa diskussioner t. ex. angående räntan, hvilken allt mer och mer betraktades som ett pris, beroende på tillgång och efterfrågan på realkapital, kunna tyckas vara af den allra största betydelse för penningteorien. Så var dock ej direkt fallet, enär man ej insåg diskontots betydelse för bestämmandet af kreditens omfattning, d. v. s. omsättningsmedlens kvantitet, utan nöjde sig med att bekämpa eller påyrka ett upphäfvande af bestämmelsen om maximidiskonto (6 %).

I korthet må här emellertid beröras ett par af de viktigaste arbetena från denna tid. Gemensamt för alla var, att sedlarna betraktades som kreditpapper af samma natur som alla andra. Denna uppfattning är ju antipoden till currency-teorien, som nu synes hafva förlorat all betydelse. Stor betydelse för spridande af dessa åsikter hade Coquelin, hvars arbete »Om Crediten och Bankväsendet» öfversattes 1854. Redan året förut utkom »Läran om Crediten» af J. J. Nordström, en förkämpe för samma riktning. Förtroendet är

enligt denne orsaken till penningvärdet.¹ Äfven oinlösliga sedlar kunna således hafva värde; dock är inlösningsen den säkraste grundvalen för förtroendet², hvarför oinlösliga sedlar ej kunna hållas lika högt i värde som inlösliga. På det hela taget intager Nordström en ståndpunkt, som påminner om Asps i början af århundradet. Dels betonar han förtroendets betydelse, dels framkommer han med resonemang, som stå kvantitetsteorien mycket nära, ja uttalar t. o. m. sitt gillande af denna. Beaktansvärd är hans uppfattning af penningens omloppshastighet, hvilken öfverensstämmer med Björnstjernas och de moderna kvantitetsteoretikernas. När ett pappersmynt införes i rörelsen, säger han, »måste deraf i begynnelsen en rubbning uppstå uti det dåvarande förhållandet emellan omsättningens behof inom landet och det dittills omlöpande penningkapitalets värdemassa, som därjämte bestämmes af den hastighet, hvarmed den omlöper. Ett sådant förhållande utbildar sig allestädes i följd af sakens egen natur, föränderligt visserligen likasom behovet under olika tidsperioder . . . men som dock för ett visst tidsmoment måste antagas såsom stående. Pappersmyntets införande i rörelsen jemte det förra verkar alltså till en minskning af penningmassans pris, på samma sätt som om på en gång en större massa redbart mynt hade blifvit i den allmänna rörelsen inkastad».³

En anhängare af Coquelin är G. K. Hamilton, professor i nationalekonomi i Lund.⁴ Sedlarna äro blott det ena slaget af omsättningsmedel, hvarför det är meningslöst att inrikta bankkontrollen blott på dessa. Bytesmedel äro för öfrigt icke blott alla cirkulerande kreditpapper utan hela »summan af alla belopp som äro personer krediterade».⁵ Öfverföringar i bankens böcker ersätta nämligen kreditpapperen; behovet af dylika minskas dessutom i mån som omloppshastigheten ökas. Bytesmedlet kan sålunda förändras i värde, dels genom ändringar i tillgången och behovet,⁶ dels genom ändringar i den varas värde, som bytesmedlet representerar. Detta är som synes en ganska utvecklad penningteori; en liknande, dock utan den klara insikten i kreditens bety-

¹ »Det är förtroendet dertill, att i bankens hvalf redbar valuta finnes, som åt sedlarna gifver gångbarhet och upprätthåller deras parikurs.» A. a. sid. 139.

² — — — men äfven detta förutsätter ett förtroende till dem, som det vederbör, att en realisation åter snart skall öppnas, och i alla händelser, att det pappersmynt, som under sådana förhållanden utgifves, icke öfverskjuter, hvad omsättningen nödvändigt behöfver.» A. a. sid. 130.

³ A. a. sid. 144.

⁴ Om penningar och kredit, 1861.

⁵ A. a. sid. 10.

⁶ »Efterfrågan utgöres här af alla de värden, som skola omsättas dermed, tillgången af fordringsbeloppens massa multiplicerad med deras omloppshastighet. Fordringsbevisens värde *mdste* i följd häraf blifva tillräckligt stort för att förslå för omsättningarne.» A. a. sid. 16. Kurs. af B. O.

delse, framställdes emellertid redan af Runeberg 1762 och af Finance-Comitén 1825. Den inbördes relationen mellan båda värdekällorna undersökes ej närmare, hvarför Hamilton ej heller nämner något om öfriga omsättningsmedels förmåga att depreciera myntet, d. v. s. minska myntmetallens värde, hvilken fråga Runeberg hade ganska klar för sig. Som ett framsteg måste däremot i viss mån det sist citerade yttrandet¹ betecknas; ty af detta framgår, att bytesekvationen är ett axiom. Dessvärre underlåter författaren att ingå på en undersökning under hvilka förutsättningar den nödvändiga jämvikten t. ex. vid ökad varuomsättning kommer att upprättas genom en ökning af omsättningsmedlen, resp. genom en ändring af dessas värde, d. v. s. en pridförskjutning. En dylik undersökning borde varit naturlig för en författare, som å ena sidan påstår, att omsättningsmedel ej kunna gifvas ut i för stor myckenhet, i det att denna alltid svarar mot behovet och å den andra sidan medgifver, att ändringar i prisnivån framkallas af ökning eller minskning af den relativa penningtillgången. Som generella satser äro dessa båda såväl motstridande som oriktiga; inom sina resp. giltighetsområden äro de däremot oangripliga. Bestämmandet af dessa giltighetsområden skulle emellertid fordrat såväl en riktig ränteteori som kunskap om dennas betydelse för kreditens omfattning. Som redan nämnts låg bristen hos samtliga nationalekonomer på 1850- och 60-talen just här. Hos Hamilton kan man dock spåra ansatser i rätt riktning. Räntan betraktas som priset på en tids kapitalanvändning och bestämmes af tillgång och efterfrågan; denna senare »bestämmas hufvudsakligen af den fördel man genom kapitalets användning kan vinna».²

Hamilton måste utan tvifvel anses som en af de klaraste författare under den undersökta perioden. Det är därför nästan beklämmande, att äfven hos honom finna den brist på konsekvens, som varit utmärkande för de flesta af hans föregångare. En ökning af »penningmassan» behöfver sålunda ej nödvändigt höja priserna. Det finns enligt H. äfven ett annat alternativ, nämligen att räntan sjunker. Hvilketdera som kommer att inträffa är omöjligt att på förhand afgöra. Analogt måste vid silfverutströmning antingen priserna sjunka eller räntan stiga; det senare medför låga värden på fordringar med fasta räntor; då pengar strömma dit där fordringar eller varor äro billigare, kommer på så sätt silfverströmmen att vändas. Då saken ligger något på sidan af ämnet kan den ej här närmare beröras. Nämnas må blott, att Hamilton ej kommer till nyssnämnda resultat genom en förväxling af pengar och kapital; skillnaden mellan dessa båda begrepp har han nämligen klar för sig.

¹ Se not 6, föregående sida.

² A. a. sid. 17.

En annan representant för samma riktning inom bankteorien var J. M. Agardh, hvilken ganska utförligt behandlar äfven penningteorien¹; dessvärre på ett mycket oredigt sätt. Pengarna äro en sorts fordringsbevis på de cirkulerande, »fala» kapitalen; de kunna jämsställas med poletter, för hvilka man på en stor marknad äger rätt att hämta en viss mängd varor. Om nu ingen kommer i besittning af en polett utan att han gjort en prestation, d. v. s. frambringat en motsvarande kvantitet falt kapital, så behålla poletterna sitt värde.² Ökas däremot poletterna utöfver tillgången på varor, falla de i värde i proportion härtill.

I en not tillfogas, att »när man . . . vill jämföra beloppet af utelöpande banksedlar med beloppet af de i cirkulationen varande fala kapitalerna, så bör det absoluta beloppet i förra fallet multipliceras med det antal likvider banksedlarne fullgjort under den antagna tidsenheten, och i det senare med det antal gånger hvarje särskilt kapital under samma tid blifvit omsatt».³ Intressant är att detta tillfogas i förbigående och mera för säkerhets skull, då författaren tydligen förutsätter, att detta sätt att mäta penningbehovet är allmänt känt. Likväl har jag icke hos någon föregående svensk national-ekonom funnit påpekat, att varorna ofta omsättas mer än en gång före konsumtionen, så att man, om än något oegentligt, kan tala om äfven deras omloppshastighet.

Medlet att förhindra sedelstockens tillväxt utöfver den rätta proportionen är att endast utgifva sedlar »mot verkliga affärspapper», bakom hvilka ligga en reell transaktion. I så fall inbillar Agardh sig, att ingen skall komma i besittning af köpkraft utan att ha frambringat »falt kapital» Denna grundtanke, som återfinnes hos två eljest så olika penningteoretiker som Laughlin⁴ och Bendixen,⁵ är felaktig, då den hvilat på ett förbiseende af att hvarje ny diskontering, vare sig fråga är om en varuväxel eller en låneväxel, innebär, att ny köpkraft tillskapas, hvarigenom såväl prisnivå som sedelstock bringas att stiga, ceteris paribus.

I den på 1850- och 60-talen lifliga men ovanligt litet gifvande diskussionen, huruvida pengar måste ha varuvärde, deltagar äfven Agardh. Han gör sig därvid till tolk för den vanligaste åsikten, nämligen att obetäckta sedlar

¹ I. En sedelutgifvande banks uppgifter. 1862.

II. Om bankväsendet. 1865.

III. Kapital, kredit och ränta. 1866.

² » — den som uttager sedlarne ur banken måste i allmänna cirkulationen hafva utsläppt ett kapital, som motsvarar sedlarnes värde.» I, sid. 20.

³ I, sid. 26.

⁴ Principles of money.

⁵ Geldschöpfungslehre. Jahrb. für Nat.-ök. 1919.

visserligen kunna ha ett värde; de äro ju kreditpapper. Men detta värde blir vacklande och mindre än det myntvärde de skulle representera. Om kvantiteten är här ej alls tal. Vidare har »sedeln blott värde för den hos hvilken sedelutgifvaren har kredit».¹ I sitt sista arbete går han till och med så långt, att han påstår oinlösliga sedlar på grund af dessa värdevariationer vara ur stånd att tjäna som värdemätare och bytesmedel.² Han har därmed gått öfver till Coquelins ståndpunkt, hvilken han i sitt första arbete bekämpade.

En af de få representanterna för kantitetsteorien under denna period var Grill,³ hvilken visserligen tillskrifver förtroendet en viss betydelse men i stort sedt står på kvantitetsteoriens grund. Klart framträder detta dock endast i fråga om det rena pappersmyntet. Inlösliga sedlar jämsställas med växlar och ha sitt värde af det de representera. Vid de historiska undersökningarna är dock bevisföringen hela tiden kvantitetsteoretisk och penningbehovet undersökes ingående. Intressanta äro sträfvandena att koppla ränteteorien samman med penningteorien. Penningens värde fattas sålunda ej blott som liktydigt med dess köpkraft utan äfven med räntefoten; hög ränta betyder dyra pengar. Dessvärre är det alldeles omöjligt att få fram, hvad förf. menar, då han vid resonemangen aldrig säger ut hvilket af de två begreppen han syftar på.

Något tydligare på denna punkt är finländaren E. Linder,⁴ som vid flera tillfällen häfdar, att sedelmängdens storlek är beroende af lånepolitiken. Om bankerna »icke mera så frikostigt diskontera vexlar eller bevilja lån», kommer »beloppet af utelöpande sedlar att förminskas».⁵ På annat ställe säges, att bankerna kunna »göra penningarne mer eller mindre lätt åtkomliga, d. v. s. genom att göra deras pris mer eller mindre dyrt».⁶ Vidare påpekas att efterfrågan efter lån är beroende ej blott af räntans höjd utan äfven af näringslivets läge.

Askådningar liknande Linders tyckas vid denna tidpunkt, midten af 60-talet, ej vara så sällsynta. En representant för dem var A. H. Hamilton, som uppehöll sig vid räntefoten och kriserna, utan att dock lämna något bidrag af intresse.

Med 1860-talet slutar den tredje perioden i Sveriges penningteoretiska litteratur. De följande tio åren rör sig diskussionen om guldmyntfotens införande o. d.; i stort sedt måste 1870-talet betecknas som en lakun, motsvarande

¹ II, sid. 146.

² »— försvinner det metalliska myntet i ett land uppstår . . . osäkerhet rörande värdet af dess kreditmynt: det kan sålunda icke mera begagnas som värdemätare och derigenom ej heller till bytesmedlare.» III, sid. 18.

³ Studier i politisk ekonomi. 1865.

⁴ Om penningar och banker. 1866.

⁵ A. a. sid. 59. ⁶ A. a. sid. 62.

den 1780-talet betecknade. Först med 1880-talet och guldplethoran blossade diskussionen upp på nytt. Men då voro frågorna internationella på ett helt annat sätt än förut. Det var den samtida utvecklingen i viss riktning i alla länder som gaf stöten. Det vetenskapliga tankeutbytet blef därför också till sin natur internationellt. Om någon speciellt svensk penningteoretisk utveckling kan man ej längre tala. Det föreligger därför ingen anledning att föra denna undersökning längre fram, så mycket mindre som diskussionen på 80-talet ännu knappast hunnit blifva historisk.

Som af det ofvanstående framgår och som redan förut påpekats, spelade kvantitetsteorien under perioden 1834—70 en mycket mindre roll än tidigare. Så godt som samtliga författare äro ense om att en tillfredsställande penningteori med nödvändighet måste giva kreditmedlen och deras verkningsätt en mera framträdande plats, än de innehade i kvantitetsteorien på 1700-talet och början af 1800-talet. Att försöken i denna riktning blevo så relativt misslyckade, måste framför allt tillskrifvas det ringa intresse man ägnade rënteteorien, hvarom mera här nedan.

Om de utländska förbindelserna är ej mycket att säga. Som redan nämnts voro de mycket lifliga på 1830- och 40-talen, särskildt med England. Så mycket mera anmärkningsvärdt är det ringa inflytande den Tookeska skolan utöfvat. Denna tog i sitt hemland så godt om död på kvantitetsteorien, medan någon motsvarande utveckling i Sverige ej kan spåras. Tookes bekanta statistiska bevis för att prisstegringen alltid föregår penningmängdens ökning tyckes ej hafva varit känt i vårt land. Lika förvånande är att den lifliga engelska diskussionen om bankernas räntepolitik och dess inverkan på sedelutgifning och priser ej tycks hafva väckt genklang. Efter räntefotens frigifvande år 1833 och i samband med Peels bankakt var detta ju hufvudämnet för striderna mellan Tooke, som förnekade att ett lågt diskonto höjde priserna, och hans motståndare. Först samtidigt med räntefotens frigifvande i Sverige på 60-talet inriktades de svenska ekonomernas intresse på denna punkt. Att det temporala sammanhanget äfven, åtminstone till en del, var kausalt, torde ej kunna betvivlas.

Hvad kvantitetsteoriens försvarare beträffar, så torde ej ringa betydelse få tillmätas tysken Rau, hvars utomordentligt klara arbete: »Grunddragen af Nationalekonomien» öfversattes 1843. På 1850- och 60-talen hade nog de franska nationalekonomerna Coquelin, Chevalier och Clément största intlytandet. Det förefaller emellertid, som om förbindelserna med utlandet då varit tämligen ytliga; citat ur arbeten på främmande språk äro mycket sällsynta.

Den bild, som här lämnats af den svenska penningteoriens utveckling

med särskild hänsyn till kvantitetsteorien, sammansättes af ett virrvarr af oftast ganska inkonsekventa och orediga teorier. En sträng systematisering har därför som redan nämnts varit ogenomförbar. Så mycket omöjligare är det då att nu gifva en allmän öfverblick öfver utvecklingsgången; de stora linjerna saknas. Endast en sak må här påpekas: det vid hvarje tillfälle starka beroendet af den ekonomiska situationen, speciellt penningväsendets tillstånd. Man finner därför redan under frihetstiden ett relativt fullständigt utbyggnad af kvantitetsteorien med hänsyn till dåtida förutsättningar, mynt och sedlar, medan däremot kreditväsendet och dess sätt att fungera ansågs ligga utanför. Efter hand som den moderna kredithushållningen blef allt mera utpräglad, visade det sig emellertid allt omöjligare att glida förbi dennas penningteoretiska problem; kreditmedlen, hvilket begrepp ju äfven omfattade sedlarna, och kreditorganisationen fingo den centrala platsen i diskussionen. Hela litteraturen på midten af 1800-talet öfver penning- och bankfrågor utgöres af mer eller mindre själfständiga försök att utforma en teori för kreditmedlen, deras sätt att fungera och möjligheten att dirigera detta. Visserligen fattade man detta ej som ett bidrag till penningteorien i inskränkt bemärkelse, hvilken man för tillfället lagt åt sidan. Men för en korrekt behandling af penningteorien i dess helhet var dock ett uppklarande af dessa frågor af fundamental betydelse, ja en *conditio sine qua non*. Till insikten härom och till den systematiska behandlingen af penningteorien under olika förutsättningar, såväl penninghushållningen i början af 1700-talet som kredithushållningen på 1800-talet, nådde man icke under den period, som här undersökts. Men detta skedde icke långt senare. Den moderna kvantitetsteori, som numera förfäktas af svenska nationalekonomer, är ingenting annat än en kombination af den enkla kvantitetsteoriens grundsanningar med en teori för kreditmedlen och deras reglerande. Den är därför på sätt och vis en syntes af 1700- och 1800-talens penningteoretiska åskådningar i Sverige, visserligen båda korrigerade och fördjupade.

Exkurs I. (Till sid. 3.)

Enligt Sjöstrand¹ minskades sedelstocken åren 1734—46 från c:a 9,5 mill. d. s. m. till 5,3 mill. Denna sista siffra torde dock vara något för låg. Montgomery² anger 6,6 mill. d. s. m. Härvid är emellertid att observera, att de små sedelvalörerna 1746 till stor del ersatte undanträngda kopparslantar samt att cirkulationen af öfriga kopparmynt knappast kan ha ökat nå-

¹ Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—64.

² Riksbanken och de valutapolitiska problemen 1719—1778. Särtryck ur Sveriges Riksbank 1668—1918. 1918, sid. 18.

got nämnvärdt. I hvarje fall var sålunda minskningen i penningmängd högst afsevärd. Detta anföres till belysning af ett uttalande hos Sjöstrand:¹ »Då sedlarne icke längre inlöstes med kontant mynt i banken, kunde emellertid deras värde icke längre uppehållas ens genom en restriktiv bankpolitik; kursen fortsatte att stiga äfven efter växelstadgans ikraftträdande.» Härtill är att anmärka, att kursen på Hamburg i maj 1747 stod något öfver 45, men att sedelstocken då på nytt börjat växa, hvarför kursen 1746 troligen skulle stått ännu lägre, om ej tillförlitliga noteringar genom växelstadgans maximikurs 40 varit omöjliga att erhålla. En betydande tillbakagång således i förhållande till toppkursen 47 i maj 1745. Någon anledning att i likhet med Sjöstrand dela den dåtida uppfattningen rörande inlösligheten som värdekälla i motsats till kvantiteten, tycks sålunda ej föreligga.

Exkurs II. (Till sid. 12.)

År 1769 utkom en broschyr »Bref till auctoren . . .», som uppgifves vara författad af Christiernin². De åsikter, som där uttalas, stå emellertid i direkt strid med grundvalarna för hans »Föreläsningar»³. Detta skulle möjligen kunna förklaras därmed, att förf. uppsåtligen gjort sig till tolk för åsikter stridande mot sina egna, i syfte att därigenom gifva ett bättre stöd åt sina praktiska reformförslag, hvilka på så sätt skulle framstå som lämpliga utifrån två skilda teoretiska åskådningar. Nu är det emellertid så, att de åtgärder, som förf. till »Bref till auctoren» ifrar för, äro raka motsatsen till hvad Christiernin, såväl i sina föreläsningar som i den andra broschyren af år 1769, förordat. Det torde därför vara ganska säkert att den förra icke författats af Christiernin. Under sådana förhållanden lönar det sig ej att närmare ingå på en behandling af dess innehåll, hvilket helt och hållet går i stil med det anförda citatet.

¹ A. a. sid. 61.

² Apelberg: Svenskt Anonym- och Pseudonym-Lexicon.

³ Utgående från att en båtsman fått ett arf från Holland och bjuder ut en 100 rd. växel, men begär 50 mark i stället för 48, som var föregående notering, säger författaren å sid. 22: »En om 100 Riksd. nödig Remittent gifwer honom det han begär, efter det på en så liten Summa icke kunde wara objekt; ty han kunde taga igen sitt på waran, som han ordinerade. Imedlertid fördes den dagen in i Prix Couranten 50 m:k. Strax war Cour- sen 50 m:k öfwer hela Sweriges Rike. Banquen confirmerade saken, och gaf 50 mark åt staten för dess Riksdalrar, icke besinnande, at med detsamma Banquens Sedlar discredite- rades i proportion, och at hela Sweriges Rikes Penningestock samt Warupriser derefter blef pertuberat.»